

Istoria antică pentru toți copiii

Orientul Antic (Mirajul)

În văile marilor fluvii

Odinioară (cu patru milenii înainte de Cristos), în văile marilor fluvii ce străbat părțile răsăritene ale lumii, în Orientul antic, din Egiptul african și până în îndepărtata Chină, au apărut primele state cunoscute în istorie și s-au dezvoltat civilizații vestite. Apa însăși a jucat un rol esențial în progresul continuu al acestora, pentru că popoarele ce le-au creat se așezaseră din vremuri preistorice pe malul fluviilor.

Pământul Egiptului era brăzdat de marele fluviu Nil, denumit în vechime Hapi. Pe cât de mare, pe atât de ciudată îi era curgerea: izvoarele erau în munții Virunga din Africa ecuatorială. Până să ajungă să se verse în nord, în Marea Mediterană, fluviul măsoară 6671 km. Prezintă numeroase cascade, iar la vărsare formează o imensă deltă (denumită astfel de greci) de 24000 km², desfăcându-se în nouă brațe, dintre care mai cunoscute sunt Rosseta și Damietta. Dar care este însemnătatea Nilului pentru Egipt? Istoricul grec Herodot ne spune că pământul Egiptului este pentru locuitorii lui un dar al fluviului.

Vara, cu regularitate, la izvoare cad ploi abundente, după care fluviul se revarsă. Când apele s-au retras, în urma lor rămâne un mâl gras, pe care locuitorii Egiptului antic îl foloseau pentru agricultură.

În deltă creșteau plante valoroase: papirusul, din care se pregătea materialul de scris, lotusul și trestia, plante care se exportau și în alte țări. În primele vremuri ale istoriei Egiptului, se arunca sămânța în mâlul roditor, apoi erau lăsate animalele ca s-o împlânte adânc cu copitele. Mai târziu intervine priceperea: se creează rezervoare de apă pentru timpul secetos și chiar lacuri de acumulare, cum este Moeris, existent și azi. Dar mai ales se fac canale de irigație din piatră, pentru aducerea apei la terenurile însămânțate.

Cam în același timp, în valea marilor fluvii ce

brăzdau pământul Chinei antice, Huan-Ho (Fluviul Galben) și Ian-Tî (Fluviul Albastru), se foloseau de asemenea canale de irigație.

Și în Mesopotamia (Țara dintre ape) în valea fluviilor Tigru și Eufrat se irigau ogoarele. Mari centre agricole a avut și India antică în văile fluviilor Indus și Gange, iar Palestina în valea Iordanului.

Creșterea vitelor a fost o îndeletnicire generală, speciile de animale fiind adesea diferite de la țară la țară: apele Nilului erau bogate în pește, în preajma fluviului trăiau felurite păsări (ibis, gâște), animale mari și fioroase (rinoceri, crocodili, lei, leoparzi), elefanți, grațioase gazele și antilope; asirienii, locuitorii ținuturilor muntoase din nordul Mesopotamiei, au domesticit din vechime calul și măgarul sălbatic; vechii evrei erau păstori, crescând oi, capre, asini, măgari și catâri; perșii erau renumiți pentru hergheliile de cai de rasă. Fiind călăreți vestiți erau denumiți „cavalerii antichității”; India era dăruită de natură cu cea mai mare varietate de animale și păsări ce trăiau în special în hățișurile greu de străbătut ale junglelor; și pe pământul Chinei se găseau multe specii de animale, atât domestice cât și sălbatice.

Meșteșugurile s-au dezvoltat și ele în regiunile marilor fluvii, fiind dovada nivelului de civilizație atins de popoarele din aceste zone. Egiptenii erau excelenți meșteșugari, edificând cele mai mari construcții în piatră, lucrând cu măiestrie ceramică, bijuterii ori țesături.

În Mesopotamia s-a înregistrat ritmul cel mai rapid de dezvoltare a meșteșugurilor. Se foloseau roata olarului, carul cu roți, nava cu velă (pânză) și plugul la sumerieni și chaldeenii (locuitorii din sud, mai ales cei așezați în câmpiile din valea Eufratului), iar la asirieni metalurgia era practică cu mare pricepere.

În vechile texte din Egipt, Mesopotamia, India și China sunt menționate activitățile zilnice ale împletitorilor de coșuri, ale olarilor, ale celor care se ocupau cu prelucrarea bronzului pentru a-l transforma în unelte, arme și podoabe. Era de asemenea pomenită munca

dulgherilor, a constructorilor de nave, a cioplitorilor de piatră, cea nobilă a arhitecților, dar și cea atât de necesară a brutarilor.

În India, țara aurului și a pietrelor prețioase, meșteșugul prelucrării era cu adevărat artă.

Chinezii erau neîntrecuți în prelucrarea argilei fine, a metalelor, a lemnului tare, a fildeşului și a pietrei semiprețioase numite jad. Ei sunt inventatorii mătăsii, fiind primii din lume care au crescut viermii de mătase și au prelucrat borangicul.

Fenicienii, oameni ai mărilor, dacă n-au fost prea buni agricultori, aveau în schimb ateliere de prelucrare a bronzului, aurului și argintului, de țesut și vopsit stofele de lux. Vopseaua roșie-violet (purpură) o obțineau dintr-o scoică ce trăia în adâncul Mării Egee. Au inventat și sticla transparentă și erau mari constructori de corăbii.

La rândul lor, perșii prelucrau cu pricepere fierul, aurul, cuprul și plumbul, marmura și pietrele prețioase.

Producția agricolă și produsele meșteșugărești erau destinate și schimburilor comerciale.

În Mesopotamia, Babilonul era un centru important al legăturilor comerciale cu Egiptul, cu perșii, indienii și chinezii. Drumul comercial care străbătea Asia din China până în Mesopotamia se numea „drumul mătăsii”.

Situate la Marea Mediterană, Egiptul, Fenicia, Creta erau cele mai însemnate state comerciale. Mărfurile egiptene erau cerute și transportate cu caravane și corăbii în multe țări. Egiptenii au încercat construirea unui canal navigabil care să unească apele Mării Mediterane cu cele ale Mării Roșii, dar lucrările nu au putut fi încheiate.

Fenicienii au fost marinari și negustori pricepuți, adevărați cărăuși ai mărilor. Construind corăbii puternice din lemn de cedru, ei au fost și primii stăpâni ai mării. Se spune că împinși de nevoile comerțului și călăuzindu-se noaptea după Steaua polară, ar fi trecut Gibraltarul în Atlantic și ar fi ajuns în punctul cel mai sudic al Africii (Capul Bunei Speranțe), pe care târziu în evul mediu îl vor atinge portughezii Bartolomeo Diaz și Vasco da Gama.

Fenicienii au întemeiat numeroase colonii, dintre care cea mai importantă a fost Cartagina (Orașul Nou), pe coasta de nord a Africii, ajunsă mai târziu ea însăși o mare putere maritimă.

Societățile orientale

Țările Orientului antic au cunoscut o formă de sclavie patriarhală.

În Egipt nu erau la început mulți sclavi. Ei erau folosiți mai ales în temple și palate. Țăranii și micii meșteșugari, trăind în obști sătești, munceau de la răsăritul până la apusul soarelui și plăteau biruri grele. Numărul sclavilor va crește mai ales pe seama prizonierilor de război. Socotiți animale de povară, aceștia erau puși să muncească la ridicarea construcțiilor și sub amenințarea biciului. Preoții templelor și proprietarii de bunuri și sclavi erau puternici și temuți. Marii dregători și negustorii bogați aduceau din țări îndepărtate parfumuri, mirodenii, pietre prețioase, păsări și animale rare.

În Egipt a existat și o aristocrație militară, care se îndeletnicea numai cu războaiele de cuceriri.

O situație asemănătoare era și în Mesopotamia, Persia, China. Mai puțin accentuată a fost sclavia în Palestina, evreii păstrându-și multă vreme caracterul nomad și pastoral.

În Fenicia și India societatea a cunoscut forme mai grele de sclavie. Stăpânii de sclavi din Fenicia posedau pământuri, dar mai ales ateliere meșteșugărești și corăbii. Sclavii de pe pământuri, din atelierele meșteșugărești și mai ales sclavii vâslași la galere (folosiți pentru prima oară de fenicieni) prestau o muncă istovitoare.

În India, după ce vechii locuitori, dravidienii, au fost supuși în mileniul al II-lea î.Hr. De triburile războinice ale arienilor și aceștia au impus cultul zeului Brahma în toată India, cei mai puternici erau preoții. Ei au răspândit legenda după care oamenii au fost creați din diferite părți ale trupului lui Brahma și de aceea se deosebesc prin naștere și se împart în patru categorii (caste). Trecerea dintr-o castă în alta era strict interzisă și se pedepsea

aspru prin lege. Din primele două caste, superioare, făceau parte brahmanii (preoții) și militarii; din ultimele agricultorii, meșteșugarii, negustorii și argații. În afara castelor, deci a societății, se situa categoria cea mai urgisită: paria. Aceștia puteau fi omorâți de oricine, erau socotiți animale vorbitoare, locuiau în rezervații în afara localităților și nu li se permitea să aibă decât câini, asini și să poarte numai podoabe din fier. În secolul al VI-lea î.Hr. A apărut o nouă credință fondată de un prinț indian, care va fi numit Buda (Iluminatul). Acesta susținea că oamenii sunt prin naștere egali între ei și se pot elibera prin desăvârșirea morală.

Puternicele despoții orientale

Deși au luat ființă în condiții de loc și timp diferite, puternicele state din Orientul antic au cunoscut ca element comun forma de conducere a „despoției orientale”. Întreaga putere era concentrată în mâna unui singur om (monarh) numit: faraon în Egipt; rege în Mesopotamia, Fenicia, Palestina și Persia; împărat în China; rajah în India. Despotul conducea cu ajutorul unui sfat format din aristocrați.

Dispunea de armată puternică destinată a înăbuși, în interior, orice împotrivire, iar în exterior, ducerii războaielor de cucerire. Aristocrația și clerul creau o aură de divinitate în jurul monarhului, pentru a impune oamenilor simpli ideea de legitimitate a puterii sale. În Egipt faraonul era socotit fiul lui Ra (zeul soarelui) și zeificat după moarte. Oamenii de rând n-aveau voie să-l privească pe faraon, socotindu-se că umbresc chipul soarelui și de cutezau erau aspru pedepsiți. În același fel era considerat împăratul Chinei, numit și el „fiu al cerului senin”. Regii persani trăiau în palate fastuoase, cu grădini și parcuri luxuriante, înconjurați de mii de servitori, funcționari, curteni și preoți. Erau îmbrăcați în haine scumpe, țesute în fir de aur, tronul le era aurit, bătut cu pietre prețioase. Cei care li se înfățișau, indiferent de rang, trebuiau să stea în genunchi și cu fața la pământ. Asemenea obiceiuri se practicau și la curtea rajahilor

indieni, așa cum vădesc și reprezentările artistice de pe monumentele culturilor vechi.

Egiptul Antic

Pe la anul 3500 î.Hr. stăruțele numite nome, dezvoltate demult pe teritoriul Egiptului au început să se unească, formându-se două mari regate: Egiptul de Jos (în deltă) și Egiptul de Sus (pe valea mijlocie a Nilului). După tradiție, pe la anul 3200 î.Hr. Monarhul Menes ar fi cucerit prin război Egiptul de Jos, proclamându-se faraon și întemeind regatul unificat al Egiptului.

Istoria politică a Egiptului antic a cunoscut cinci mari perioade: perioada regatului timpuriu (3100-2686 î.Hr.); perioada regatului vechi (2286-2181 î.Hr.); perioada regatului mijlociu (2181-1786 î.Hr.); perioada regatului nou (1786-1085 î.Hr.); perioada regatului târziu (1085-525 î.Hr.), fiecare dintre ele având un număr mai mic sau mai mare de dinastii.

De la începutul istoriei sale, Egiptul a purtat războaie de cucerire, în perioada regatului vechi, capitala statului era la Memphis (cărui i se spunea „cumpăna celor două țări”) pe fluviul Nil, iar faraonii dinastiei memphite au urmărit ca aureola divină să le fie menținută și mărită prin gloria militară.

Timp de o mie de ani, nobilimea militară a mână armatele egiptene, la porunca faraonului, asupra altor popoare ce locuiau în Peninsula Sinai, Nubia și Libia. Din teritoriile cucerite erau aduse prăzi bogate, menite să contribuie la înflorirea statului egiptean și sclavi pentru mâna de lucru necesară ridicării unor construcții. Dacă adăugăm și legăturile comerciale pe care Egiptul le întreținea cu alte puteri, vom înțelege ce anume a condus la întărirea și dezvoltarea statului egiptean și, corespunzător, la creșterea autorității faraonilor.

În această perioadă începe înălțarea uriașelor construcții, numite piramide, care au devenit celebre și care erau mormintele faraonilor. Cele mai însemnate și impunătoare au fost ridicate în valea Nilului, în apropiere de Memphis, în timpul faraonilor Khufu (Kheops), Khefren

și Mykerinos (Menkaure).

Perioada regatului vechi este tulburată, spre sfârșitul ei, de lupte între nome pentru putere. Pe la anul 2060 î.Hr. Un prinț din orașul Teba reușește să pună capăt acestor ciocniri interne și să restabilească unitatea statului egiptean. El se proclamă faraon, iar capitala statului o mută la Teba. Viața Egiptului va mai fi tulburată în acest mileniu de două evenimente: la anul 1750 î.Hr. Are loc prima răscoală cunoscută în istorie și, ca o consecință a acesteia, către 1720 î.Hr. Are loc invazia hicsșilor, popor venit din Peninsula Sinai. Răsculații, țărani și sclavi, au alungat din palate pe cei bogați, au ocupat templele, au ars actele de cancelarie și legile, au ocupat Teba, alungându-i pe faraon și sfetnicii lui, au pus stăpânire pe depozitele de cereale. Este adevărat că faraonul a reușit să-și restabilească prin forță autoritatea, dar statul egiptean slăbește și el este o pradă ușoară pentru hicsșii.

Stăpânirea hicsșilor asupra Egiptului a durat aproape 150 de ani. A fost o perioadă de crâncenă robie pentru egipteni. Teba se va afla în fruntea luptei de eliberare care va fi încununată de succes cam pe la 1580 î.Hr. Prin alungarea hicsșilor.

Istoria regatului nou cunoaște domnia a doi faraoni de seamă, cu renume în istoria antichității: Tutmes al III-lea (1504-1450 î.Hr.) și Ramses al II-lea (1304-1237 î.Hr.). În timpul lui Tutmes al III-lea, care dispunea de o armată puternică formată din pedestrime și care de luptă, Egiptul cucerește Palestina, Fenicia și Siria. Ramses al II-lea continuă războaiele de cucerire, luptând cu unele triburi asiatice. Cele mai grele lupte le-a purtat cu hitiții, aflați în plină expansiune și urmărind să cucerească Siria. Va ajunge cu ei la un tratat de pace și se va căsători cu o prințesă hitită. Partea sudică a Siriei este încorporată la Egipt. Cuceririle fac din statul egiptean un adevărat imperiu. Domnia lui Ramses al II-lea se evidențiază și prin ridicarea unor construcții, dintre care strălucesc monumentalele temple de la Luxor și Karnak din apropierea Tebei.

A devenit celebru în zilele noastre, prin descoperirea în 1922 a mormântului său din Valea Regilor, cu un inventar de o uimitoare bogăție și rafinament artistic, faraonul Tutankamon, care a ajuns la tron în 1361 î.Hr. Când avea zece ani și a murit la nouăsprezece ani, în 1352 î.Hr.

Pe la începutul secolului VII î.Hr. Asirienii, locuitorii din nordul Mesopotamiei, pătrund în Egipt, cuceresc Teba și instaurează o domnie apăsătoare. Dar lupta de eliberare reușește douăzeci de ani mai târziu să alunge stăpânirea asiriană. Statul egiptean se reface. Capitala este stabilită la Sais, în Deltă. Perioada dintre secolele VII-VI î.Hr. Aduce o adevărată înflorire pentru Egipt, cunoscută sub numele de „renașterea saită”. Acum se vor realiza noi construcții și canalul ce lega un braț al Nilului cu Marea Roșie. Dar renașterea saită a fost de scurtă durată. La anul 525 î.Hr. Egiptul antic cade sub stăpânirea perșilor.

Mesopotamia

În partea sudică a Mesopotamiei, încă din mileniul IV î.Hr. au apărut primele formațiuni statale sub forma orașelor-state: Ur, Uruk, Lagaș, Kiș, Akkad, Sumer. Ca și în cazul nomelor, conducătorii orașelor-state se războiau între ei. Primul rege care a reușit să unifice, până la 2371 î.Hr. aceste orașe-state, este Sargon I, dinastia întemeiată de el stăpânind, aproape două secole, Mesopotamia.

Între anii 2144-2124 î.Hr. Cetatea Lagaș beneficiază de o perioadă de pace și prosperitate sub guvernarea lui Gudea, acest stat-oraș cunoscând în vremea sa și o remarcabilă înflorire a artelor și construcțiilor.

În jurul anului 2000 î.Hr. Acest stat decade și se formează un nou stat cu capitala la Babilon.

Babilonul se afirmă puternic în vremea regelui Hammurabi (1792-1749 î.Hr.). De numele acestuia e legată întocmirea primului cod de legi din lume, care consfințează puterea regelui, a aristocrației și sclavia.

După moartea lui Hammurabi, Babilonul decade și e cucerit de asirieni, împreună cu Egiptul, Fenicia și Palestina. Neputând suporta stăpânirea asiriană,

babilonienii reușesc să se elibereze temporar sub domnia lui Nabucodonosor I. Statul asirian readuce însă sub ascultare Babilonul, care, abia în 626, sub conducerea lui Nabopalasar, va dobândi independența. Babilonul cunoaște o nouă înflorire, după care în 539 î.Hr. Este cucerit de Imperiul persan.

Asiria

Statul asirian se constituie în secolul al XIX-lea î.Hr. Devenind sub domnia lui Samsi-Adad (1853-1780 î.Hr.) o mare putere militară ce va încerca să-și impună stăpânirea asupra statelor din Mesopotamia. Arma cea mai temută a asirienilor era cruzimea cu care tratau pe învinși. De aceea a avut de înfruntat numeroase răzvrătiri ale acestora. Maxima înflorire a statului se va produce în vremea domniei lui Tiglatpalasar al III-lea (747-727 î.Hr.).

Între 811 și 806 î.Hr. Documentele menționează regența reginei Semiramida, în vremea căreia au fost create grădinile suspendate din Babilon, considerate una din cele șapte minuni ale lumii antice.

Un alt moment de înflorire a statului asirian se consemnează sub Așurbanipal (669-627 î.Hr.), care este considerat om de cultură pentru că în vremea sa a fost organizată marea bibliotecă din Ninive, ce cuprindea peste 20000 de tăblițe pe care erau imprimate texte religioase, literare, științifice. De altfel, este singurul suveran asirian care știa să citească și să scrie.

Regatul sirian va fi nimicit în 605, după marea bătălie de la Karkemiș, când posesiunile sale sunt împărțite între Media și Regatul noului Babilon.

Hittiții

În nord-estul Asiei Mici, triburi de păstori nomazi de grai indo-european, pătrunse aici în mileniul al III-lea î.Hr. Se vor organiza treptat în mici regate, asemenea statelor-orășe mesopotamiene. În secolul al XVIII-lea î.Hr. Se consemnează încercarea de unificare inițiată de regii Pikhanas și fiul său, Anitta, din Kussara, care cuceresc, între altele, orașele-state Hattușas, Zalpa, Parușanda, stabilind capitala regatului la Nisa.

Unificarea deplină se săvârșește sub domnia lui Labarnas (1680-1650 î.Hr.). Urmașul său, Hattușilis I, va muta capitala statului la Hattușas și va continua politica expansionistă care vizează Siria de Nord, cucerire împlinită de succesorul său, Mursilis I.

Regatul hittit cunoaște și perioade de regres și decădere, datorate frământărilor interne sau atacurilor victorioase ale statelor vecine.

O revenire se va produce în vremea domniei lui Suppiluliuma (1380-1346 î.Hr.), care a reluat politica expansionistă, stabilind noi hotare regatului.

În anul 1296 î.Hr. Suveranul Muwatillis se confruntă, într-o mare bătălie, la Kadeș, cu Ramses al II-lea, în care nu este nici victorios, nici înfrânt.

În jurul anului 1200 î.Hr. Invazia „popoarelor mării” se abate și asupra statului hittit, care nu rezistă acestei lovituri, destrămându-se. Mici regate hittite, precum Malatya, Karkemiș supraviețuiesc până la cucerirea asiriană, din secolul al VIII-lea î.Hr.

Fenicia

Pe la anul 1500 î.Hr. pe teritoriul Feniciei existau orașe-state. Puternice și bogate centre maritime și comerciale: Byblos, Tyr, Sidon. Ele se războiau pentru supremația maritimă. Abia în secolul al X-lea î.Hr. S-au unit temporar, sub regele Hiram I. Lipsa de unitate le-a făcut a fi pradă ușoară și au fost supuse de Egipt, de Asiria, mai apoi de perși.

Palestina

Regatul evreilor ajunge la adevărata strălucire la sfârșitul secolului al XI-lea î.Hr. Și începutul secolului al X-lea, mai întâi în vremea regelui David (1004-965 î.Hr.), apoi a fiului său, înțeleptul rege Solomon (965-928 î.Hr.). David a început opera de unire a evreilor, Solomon a desăvârșit-o. Capitala statului era la Ierusalim. După moartea lui Solomon statul își pierde unitatea, împărțindu-se în două regate: Israelul în nord și Iudeea în sud. În anul 721 î.Hr. Israelul este ocupat de asirieni; în anul 586 î.Hr. Nabucodonosor al II-lea cucerește statul iudeu, dărâmă

Ierusalimul, duce o parte din populație în robie, la Babilon.

Imperiul Persan

Prin secolul al IX-lea î.Hr. Trăiau în podișul Iran triburi numeroase. Cele din nord-vest erau ale mezilor, în sud ale perșilor. Mezii au fost primii care, cucerind triburile vecine, inclusiv pe perși, au pus bazele unui stat. Acesta nu și-a putut păstra mult întâietatea. Conduși de regele Cyrus, perșii îi supun pe mezi și pun bazele unui stat care va cucerii, pe rând, Asiria, Chaldeea, Palestina, Fenicia, Egiptul, ca și orașele grecești de pe țărmul Asiei Mici. Imperiul ajunge la cea mai mare întindere în timpul lui Darius I (522-486 î.Hr.), când perșii au făcut noi cuceriri în Asia și Europa (în Peninsula Balcanică). Persepolis și Susa sunt cele două reședințe ale sale. Dar nici acest imperiu n-a fost veșnic. După moartea lui Darius puterea statului începe să slăbească și e cucerit în secolul următor de armatele lui Alexandru Macedon.

India Antică

Multă vreme în valea Indusului și a Gangelui au existat stătuțele conduse de prinți locali (rajahi) care se războiau între ei. Abia în secolul al IV-lea î.Hr. sub amenințarea armatelor greco-macedonene, care ajung la hotarele Indiei, stătuțele se unesc sub conducerea lui Chandragupta. După înlăturarea primejdiei s-a format statul indian cu capitala la Pataliputra pe Gange. El ajunge la cea mai mare putere în secolul al III-lea î.Hr., după care e cucerit de triburi nomade din nord.

China Antică

China a cunoscut forma de imperiu încă de la sfârșitul secolul al XVIII-lea î.Hr. Când s-a constituit statul sclavagist pe valea cursului inferior al Fluviului Galben sub dinastia Shang. Au fost mai multe dinastii de împărați, dar cele mai însemnate s-au consemnat în secolul al III-lea î.Hr. — secolul al III-lea d. Hr.: Qin și Han. Tot acum au loc și două mari răscoale populare: a Sprâncenelor Roșii (17-25 d. Hr.), condusă de Fan Ciong și a Turbanelor Galbene (184-200 d. Hr.), condusă de frații Ci-huan. Numele acestor răscoale vine de la semnul de recunoaștere al răsculaților:

în primul caz își vopseau sprâncenele în roșu, în al doilea purtau turbane galbene. Răscoalele sunt înăbușite. Dar imperiul chinez, slăbit, cade sub stăpânirea unor triburi mongole din nord.

Cultura

În Orientul antic s-au manifestat culturi și civilizații demne de admirat. Fiecare popor a strălucit prin contribuții originale în domeniul scrierii, literaturii, religiei, științei și artei.

Scrierea

Scrierea a fost una din cele mai mari invenții ale omenirii, permițând oamenilor să consemneze gândurile și faptele pentru a fi transmise peste timp. În Mesopotamia și Egipt s-a creat una din cele mai vechi scrieri, pe care grecii au numit-o hieroglifică (scriere sfântă). E o scriere pictografică, cuvintele sunt redată prin desene sau semne. Fiind complicată, era deprinsă în școli speciale, unde învățau scribii, aristocrații și preoții templelor. Ea a rămas multă vreme necunoscută europenilor. Abia în 1822 învățatul francez Champollion a descifrat-o, punând bazele egiptologiei.

Tot scriere hieroglifică, foarte complicată, a apărut și în China încă din mileniul al IV-lea î.Hr. Scriere cuprinzând 2000 de semne. Mesopotamienii foloseau scrierea cuneiformă (în formă de cuie). Neavând papirus ca egiptenii, nici hârtie de mătase, precum chinezii, aceștia foloseau tăblițele de lut, care, arse în foc, se întăreau și păstrau intactă scrierea. Mai multe tăblițe formau o carte, mai multe cărți o bibliotecă.

Primele biblioteci din lume au apărut deci la Babilon. Cea mai celebră a fost însă cea din Alexandria Egiptului.

Hittiții au folosit o scriere proprie. Numeroasele tăblițe descoperite în ruinele cetăților lor cuprind texte care, descifrate, au vădit că limba acestora este un dialect indo-european.

Fenicienii au fost primii care au folosit o scriere compusă din 22 de litere. De la fenicieni au preluat-o grecii, care au numit-o alfabet (de la primele două litere

alfa și beta). Se pare că și evreii au folosit un alfabet simplificat.

În India, în vechime s-a folosit tot o scriere hieroglică. Arienii cuceritori au introdus un alfabet compus din 51 de semne, derivat din scrierea cuneiformă și grecească, din care a rezultat scrierea sanscrită.

Literatura și religia

La popoarele Orientului antic, literatura și religia nu pot fi ușor separate. În general întâlnim trei orientări religioase: politeismul (credea în mai mulți zei), ca la egipteni, mesopotamieni, fenicieni, indieni (unde, deși s-a impus cultul lui Brahma s-au mai menținut și vechile zeități) și chinezi; dualismul (credea în doi zei) la perși; zeul binelui, Ormuzd și zeul răului, Ahriman, religie cu nuanță filosofică, susținând lupta necontenită a binelui împotriva răului; monoteismul (credea într-un singur zeu) manifestată pentru prima oară la evrei, care, părăsind concepția politeistă, au adoptat în cursul secolului al XI-lea î.Hr. Cultul zeului suprem Iehova (Iahve). S-a creat o literatură laică și una religioasă: imnuri, cântece, legende, povestiri.

În Egipt, în operele literare se exprimau: bucuria muncii câmpului, bogăția Nilului, strălucirea și binefacerile soarelui. Cântecele de muncă ale țăranilor constituie literatura populară. Pornind de la aceasta, apar de timpuriu și povestirile culte. Așa este de pildă Povestea țăranului bun de gură, având caracter laic, dar mai ales opera egipteană Povestiri despre doi frați, în care motivele populare, laice, se împletesc cu fantasticul religios. Era, de asemenea, răspândită poezia care cânta Nilul sub forma unor imnuri foarte frumoase în expresie și muzicale. Iată câteva versuri din imnul Laudă Nilului:

„O! Nil! mărire ție! Zbucnind din astă glie,
Egiptului îi dăruie izvor de apă vie!
Tu reavăn faci ogorul, tu, plăsmuit de Ra,
Făpturilor la toate, le dai suflarea ta.
Ești domn celor din valuri și celor din văzduh
Și păsări de pogoară, o știe al tău duh...”

Mitologia egipteană este deosebit de bogată, prezentând o varietate de tematici. Cel mai semnificativ este mitul lui Osiris. Legenda spune că oamenii îl iubeau pe acest zeu luminos al fecundității, care aducea rodirea în lume. Fratele său Set, zeul secetei, însă, îl invidia. El l-a pândit pe Osiris și l-a ucis. L-a tăiat în bucățele și l-a aruncat în apa Nilului. Aflând de această tragedie, soția celui ucis, Isis, zeița lunii, și cu fiul lor, Horus, au coborât în apa Nilului și au adunat rămășițele lui Osiris. Au reconstituit trupul zeului fertilității, au suflat asupra lui și Osiris a înviat. Această legendă exprimă de fapt o realitate a naturii Egiptului: o jumătate de an Osiris este mort și stăpânește Set, apoi Osiris reînvie, aducând, odată cu revenirea la viață, primenirea naturii, revărsarea Nilului, înflorirea și abundența.

O altă legendă spune că Set l-a căutat pe nepotul său Horus, fiul fratelui său Osiris, și l-a găsit dormind sub un arbore. Îi scoase ochii și-i îngropă pe munte ca să lumineze pământul. Atunci ochii lui Horus au înflorit prefăcându-se în lotuși. Îndurerat și orb, Horus zăcea plângând în pustie. Zeița Hathor, stăpâna Sicomorului de la miazăzi, l-a găsit pe Horus și aflând ce s-a întâmplat, a muls o gazelă și a turnat laptele în orbitele lui Horus, care pe dată s-au refăcut precum au fost.

La egipteni era foarte răspândit cultul morților, fapt pe care îl vor reflecta deopotrivă literatura și religia. La început, în primele secole de existență a statului, cultul morților se concentra în jurul faraonului. El era mumificat pentru ca să dăinuie în eternitate. În acest scop se ridicau și monumentalele piramide. Mai târziu, vor fi mumificați și unii nobili.

Din Cartea morților, o culegere de descântece, rugăciuni, imnuri și alte texte religioase, aflăm aspecte din cele mai interesante legate de destinul celor de jos. Egiptenii credeau că această culegere este un îndreptar important pentru sufletele care după moarte păseau pe meleagurile infernului. Tot aici Osiris prezida și tribunalul ce judeca sufletele după moarte.

La egipteni aflăm și unele mituri despre facerea lumii care se datora vegetației: pruncul soare luminând pământul cel în beznă înfundat și-a făcut apariția ieșind dintr-o floare deschisă de lotus, ce creștea pe colina înălțată din haosul primar. În pictura veche se reprezintă un lotus pe care este așezat un tânăr. Într-o altă versiune, soarele, înfățișat sub chipul unui vițel de aur, a fost zămislit de cer reprezentat sub forma unei vaci uriașe cu trupul presărat de stele.

Pe tăblițele de lut de la Babilon s-au aflat multe povești, legende și mituri. Legenda potopului descrie cu mult talent revărsările și furtunile înfricoșătoare din Chaldeea. Legenda lui Ghilgameș relatează faptele de vitejie ale eroului, care pleacă la capătul lumii spre a găsi un leac împotriva morții și pentru a dobândi viața veșnică.

În Fenicia s-a creat o literatură inspirată din călătoriile pe mare, schimburile comerciale și viața marilor centre Tyr, Sidon și Byblos.

De numele evreilor este legată Biblia, cuprinzând mitul despre facerea lumii, precum și texte istorice, de morală, de drept, religioase, alături de care s-au păstrat Psalmii lui David și Cântarea Cântărilor, aparținând înțeleptului Solomon. Biblia cuprinde două mari părți: Vechiul Testament și Noul Testament. Vechiul Testament, începe cu facerea lumii. Dumnezeu, creatorul universului, a făcut lumea în șase zile, iar în a șaptea s-a odihnit. Pe primul om, Adam, l-a zămislit din lut după chipul și asemănarea sa, a suflat peste el și i-a dat viață. Din coasta lui Adam a zămislit-o pe Eva. Fiind în rai, Adam și Eva erau stăpâni peste celelalte viețuitoare și aveau voie să mănânce din toate fructele. Numai din mărul cunoștinței binelui și răului, nu. Șarpele cel viclean o amăgește pe Eva, care gustă din fructul oprit. Aceasta îl ispitește pe Adam, care calcă și el porunca lui Dumnezeu. Este primul păcat al omenirii. Alungați din rai, Eva își va naște copiii în durere, iar Adam va dobândi cu trudă cele necesare traiului. Vor muri și se vor întoarce în lutul din care au fost făcuți. Și Vechiul Testament își urmează cursul cu faptele

oamenilor de pe pământ, ale urmașilor lui Adam și Eva. Cain îl omoară pe fratele său Abel. Oamenii se înrăiesc.

Dumnezeu îi pedepsește prin potop. Numai Noe și rudele sale vor supraviețui, plutind pe o corabie deasupra apelor dezlănțuite. După potop ei vor readuce pe pământ viața: oameni, animale, plante. Iată alte câteva momente însemnate. Cucernicul Avraam va fi încercat de Dumnezeu, care îi cere să-și jertfească propriul fiu, pe Isaac. Avraam ascultă fără crâcnire. Dar când să-și înjunghie fiul, brațul îi e reținut de îngerul lui Dumnezeu: „Domnul nu vrea moartea lui Isaac. Ți-a încercat doar credința!” Multe întâmplări sunt legate de viața și faptele lui Iosif. Acesta e vândut de tânăr de către frații săi unui negustor egiptean bogat. Negustorul îl va năpăstui pe Iosif și îl aruncă pe nedrept în închisoare. Acolo, Iosif cunoaște doi demnitari care fuseseră pedepsiți de faraon. Ei visează și Iosif le tălmăcește visul, într-o noapte faraonul are și el un vis ciudat. Unul din cei doi demnitari, care ajunsese iar în grațiile lui, îl scoate pe Iosif din închisoare și acesta tălmăcește atât de bine visul faraonului, încât regele îl face primul său sfetnic. Venind foamete peste lume, poporul lui Israel s-a îndreptat către Egipt, unde erau rezerve de grâne. Au venit și frații lui Iosif. Acesta nu i-a pedepsit, ci, folosind puterea pe care o avea, a adus o parte din poporul său în Egipt. Mai târziu, în vremea lui Moise, însă, poporul lui Israel căzu în robia egipteană. Dumnezeu i-a dat lui Moise un toiag care îl va ajuta să își călăuzească neamul, scoțându-l din robie și readucându-l în pământul strămoșilor. Când au ajuns la Marea Roșie, era aproape să-i prindă oastea egipteană. Moise a făcut un semn cu toiagul și valurile mării s-au despărțit ca un perete, lăsându-le drum de trecere. Când au ajuns la țărmul celălalt și oastea egipteană se afla la mijlocul drumului, Moise a făcut iarăși un semn. Și valurile s-au revărsat asupra urmăritorilor, înecându-i. Târziu, după așezarea lor în pământul străbun, israeliții și iudeii, într-un cuvânt evreii și-au ales din rândurile lor regi. Cei mai însemnați au fost David și Solomon. David l-a înfruntat pe uriașul

Goliat, conducătorul filistenilor ce veneau de pe mare cu intenția de a-i înrobi. El a țintit cu praștia în fruntea uriașului, acesta s-a prăbușit, iar David i-a tăiat capul. Înțeleptul Solomon a judecat pricini din cele mai grele. Iată una dintre acestea. La rege au venit două femei cu un prunc. Fiecare dintre ele pretindea a-i fi mamă. Solomon a chemat pe un soldat cu hangerul și i-a poruncit: „Taie pruncul pe din două. Dă jumătate unei femei, cealaltă jumătate alteia.” Una din femei a consimțit, mulțumită. Cealaltă însă a spus: „Decât să-l tăiați, mai bine dați-l ei întreg și sănătos!” – „Aceasta este mama adevărată!” a exclamat Solomon.

Noul Testament, crezul fundamental al creștinilor, cuprinde texte ce relatează în special viața lui Iisus, în versiunea celor patru evangheliști: Matei, Marcu, Luca și Ioan. Momentele de vârf sunt: Nașterea lui Iisus din Fecioara Maria prin lucrarea Duhului Sfânt, copilăria și tinerețea, botezul, intrarea în Ierusalim, patimile și răstignirea Sa, coborârea în mormânt și învierea, în a treia zi, după Scripturi, înălțarea la cer. Cât a fost printre oameni, Iisus a săvârșit multe minuni, vindecând orbi, slăbănogi, demonizați și chiar ridicând pe unii din moarte, cum a fost Lazăr. El a rostit pilde sau parabole ca: Lucrătorii tocmiți la vie, Cele zece fecioare, întoarcerea fiului risipitor, Banul văduvei, Talanții, Samariteanul milostiv, Semănătorul. Culegerea de imnuri Avesta aparține literaturii vechi persane, în India s-au creat în limba indiană cultă două epopei, Ramayana și Mahabharata, care povestesc faptele de vitejie ale unor eroi și Vedele (Cărțile adevărului), imnuri socotite sfinte.

Imnurile vedice (Vedele) reprezintă cel mai vechi text de limbă sanscrită și totodată și cel mai de prestigiu monument scriitoricesc al culturii și literaturii indiene. El reflectă perioada istorică de la începutul mileniului al II-lea î.Hr. Când asupra populației băștinașe (dravidienii) se năpustesc triburile cuceritoare ale arienilor. Dravidienii sunt supuși și cuceritorii, devenind clasă stăpânitoare, vor impune celor supuși cultul zeului Brahma. Potrivit acestuia

va urma și împărțirea societății indiene în caste.

Vedele (veda înseamnă cunoaștere) cuprind patru mari colecții de texte: Rig-Veda, Sama-Veda, Yajur-Veda și Atharva-Veda.

Rig-Veda (Veda strofelor) reflectă perioada cuceririi Indiei de către arieni. Ea cuprinde peste o mie de imnuri împărțite în zece cercuri (capitole), destinate a fi recitate de către preot, care executa ceremonia sacrificiului în cursul ritualului vedic. Sama-Veda (Veda melodiilor) constituie o redistribuire a materialelor din Rig-Veda sub forma cantilenelor. Cel însărcinat cu executarea melodiilor în cadrul ritualului era preotul. Yajur-Veda era Veda formulelor sacrificiale, textul fiind o formulă mixtă (amestec de proză și vers) și era murmurat de preot în timpul ceremonialului. Atharva-Veda (Veda vrăjilor) a fost introdusă mai târziu. Ea intra în competența preotului vrăjitor sau preotul focului.

Iată câteva din versurile cele mai semnificative ale Rig-Vedei, în traducerea lui Ion Larian Postolache:

„Atunci nici Neființă n-a fost și nici ființă,
Căci nu era nici spațiu, nici cer, și nici stihie,
Avea stăpân și margine pe-atuncea Universul?
Avea adânci prăpăstii? Dar mare? Nu se știe.”
(Imn creațiunii)

„Și acum, când simt în mine sfânta binecuvântare,
Să vestim în imnuri lumea despre zei și al lor rost,
Poate că viitorimea n-are să mai fie-n stare,
Să mai răscolească vremea ca să afle cum a fost”.
(Către zei – cântecul creațiunii)

Pentru a înțelege și alte versuri e necesar să prezentăm pe câțiva din zeii care erau adorați în India. Ne putem da seama că mitologia indiană este și ea, ca și cea greacă, extrem de bogată și imaginativă.

Potrivit acesteia și faptului că cele mai multe imnuri evocă pe Indra, s-ar părea că acesta este zeul cel mai important, cel care a prezidat victoria arienilor asupra băștinașilor. El reprezintă forța, energia sub toate aspectele ei, este mânia al fulgerului, își trage forța din

libația Somei, licoare vrăjită ce îi conferea nemurirea și forța magică. Indra stătea astfel în fruntea zeilor care combăteau și învingeau pe demonul Vetra.

„Tu faci să curgă apele la vale,
Și ai zdrobit balaurul avan,
Tu, Indra, ești acel întâi născutul,
Și nu ai pe măsura ta dușman.
Tu ai din plin tot ce e bun pe lume,
Iar noi te-mbrățișăm ca pe-un odor;
— Celor nevolnici, corzile la arcuri,
La glasul tău, în două frânge-s-or”.

(Către Indra, imn atribuit poetului Sudas Pijavana)

Rivalul lui Indra ca rege al panteonului vedic este Varuna, căruia i se atribuie primatul nu pentru forță, ci pentru ideea de ordine și echilibru cosmic și moral. Varuna capătă dimensiunile unei divinități lunare de care sunt legate ploile și fertilitatea. Virtuțile lunare îl apropie pe Varuna de Yama, stăpân peste sufletele celor morți și îl înrudesce până la identificare cu cel care va deveni în textele brahmanilor realitatea mitică supremă, Soma, care are virtuți similare cu Agni. Alte două zeități importante (frați buni cu Varuna) sunt Mitra (zeul contractelor și al legămintelor) și Aryaman (păzitorul divin al legăturii matrimoniale). Iată și un imn închinat lui Varuna:

„Vreau să cânt un imn de slavă, ce-ajungând la cer
să-i facă

Bucurie lui Varuna, când la el s-o duce-n zbor,
El, acel ce-a-ntins pământul, cum o piele măcelarul,
Soarele sub pași să aibă pe măsura lui covor.”

(Lui Varuna)

Imnurile vedice continuă și azi să intereseze și să încante prin frumusețea versului și profunzimea gândirii. Ele sunt o carte de căpătâi, o capodoperă a literaturii antice, o contribuție de seamă la patrimoniul culturii antichității.

Cea mai reprezentativă operă a Chinei antice este Cartea Cântecelor, culegere de cântece realizată de filosoful Confucius, în care sunt surprinse imagini din viața

poporului chinez în antichitate. De altfel chinezii au excelat și în domeniul filosofiei, remarcându-se față de celelalte popoare ale Orientului antic. Spre sfârșitul epocii antice s-au impus două curente filosofice: daoismul, având ca întemeietor pe Lao-Tî (sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VII-lea) și confucianismul, întemeiat de Confucius (mijlocul secolului al VI-lea și începutul secolului al V-lea). Daoismul susține că totul este în continuă transformare și mișcare, dar ca și budismul indian, care va fi adoptat și de chinezi, îndeamnă la pasivitate și acceptarea destinului. Doctrina lui Confucius se întemeiază pe ideea de respect și omenie, pentru omul merituos, fidel și muncitor, care respectă și slujește valorile tradiționale. Învățătura sa pune temei pe cugetarea ce emană din înțelepciunea poporului, exprimată în expresii de genul: „Ceea ce nu-ți dorești ție să nu faci nici altuia!” sau „Ceea ce dorești să înfăptuiești să fie întotdeauna folositor oamenilor!”.

Știința

În Orientul antic au apărut și s-au dezvoltat bazele științelor modeme: matematica, medicina, chimia, astronomia. Primele cunoștințe științifice sunt izvorâte din necesitățile zilnice. Egiptenii au dovedit temeinice cunoștințe de arhitectură, geometrie, matematică: sistemul zecimal, cele patru operații fundamentale ale aritmeticii, ridicarea la pătrat, extragerea radicalului, suprafața cercului și valoarea lui aproximativă. Pentru a îmbălsăma morții au dovedit pricepere în domeniul anatomiei, medicinei și chimiei. Au observat cerul pentru a cunoaște perioada de revărsare a Nilului, succesiunea anotimpurilor, dobândind cunoștințe de astronomie. Preoții egipteni au alcătuit o hartă a cerului și un calendar.

Învățații din Mesopotamia și-au dat seama că trebuie prevăzută perioada inundațiilor pentru a se lua măsuri. Au reușit să stabilească măsurile de lungime și greutate, precum și pe cele de timp: anul a fost împărțit în 360 de zile, zilele în ore, orele în minute, minutele în secunde. I-a preocupat matematica, ajungând să socotească folosind

numere foarte mari și întocmind o tablă a înmulțirii până la 180.000.

Matematicienii din Babilon au pus bazele algebrei, cunoșteau regulile de extragere a rădăcinii pătrate și cubice.

Medicii erau pricepuți în cunoașterea cauzelor unor boli și stabilirea tratamentului necesar și făceau intervenții chirurgicale.

De numele fenicienilor sunt legate tehnica de construire a navelor și lărgirea orizontului geografic.

Indienilor antici le datorăm cifrele arabe (aduse în Europa de arabi). În India și China se preparau medicamente din diferite ierburi. În China au fost sistematizate cunoștințele agricole și s-a elaborat primul tratat de agronomie cunoscut în istoria lumii. Tratatul conținea metode de îngrășare a pământului și explica în ce consta asolamentul și necesitatea aplicării lui.

Încă din mileniul al III-lea î.Hr. Chinezii studiau soarele, luna și stelele. Ceasul de apă și cadranul solar - primele instrumente de calcul al timpului - aparțin Chinei. Încă din mileniul I î.Hr. Cunoscând diferitele constelații chinezii puteau stabili echinocțiul. Au împărțit anul în patru anotimpuri, au întocmit calendarul. Astronomii chinezi au stabilit pentru prima dată în lume un catalog astral, conținând 800 de stele. Chinezii au inventat acul magnetic, praful de pușcă și hârtia produsă din cârpe de mătase.

Arta

Egiptului îi sunt caracteristice piramidele (mormintele faraonilor), dintre care se impune piramida faraonului Kheops de lângă Gizeh. Prin monumentalitate, echilibru și simț artistic, piramida lui Kheops este trecută pe drept cuvânt în rândul celor șapte minuni ale lumii antice. Înaltă de 146 metri și cu baza de 230 metri, ea a fost construită în decurs de 30 de ani. Au fost necesare peste 2 milioane blocuri de granit, iar tehnica în care s-a lucrat rămâne și astăzi o enigmă. La construirea acestui gigantic monument au lucrat sute de mii de țărani și sclavi.

Un alt monument celebru, aflat în imediata apropiere a piramidei amintite, este Sfînxul. Cioplit dintr-o singură stîncă, Sfînxul se prezenta ca o statuie masivă, avînd trupul jumătate om și jumătate leu. El simboliza în felul acesta puterea faraonului.

Templele și palatele de dimensiuni uriașe constituie al doilea element caracteristic al arhitecturii egiptene. Renumite sunt templele ridicate în cinstea zeului Amon (Ra): cel de la Luxor și cel de la AbuSimbel, numit Ramaseum.

Primul se întinde pe un spațiu de 5000 m². Observăm ca un element caracteristic și de detaliu arhitectonic faptul că toate coloanele sunt uniforme și au înfățișarea unui snop de papirus sau cu capitellul sub forma florii de lotus. La intrarea în Ramaseum străjuie două statui uriașe ale lui Ramses al II-lea. În momentul de față, statuile au fost mutate într-un loc mai ferit de revărsările Nilului deoarece, după construirea digului de la Asuan, apa fluviului s-a ridicat mult.

Obeliscul este de asemenea o construcție ce apare în Egipt, dar care se va mai întîlni și în alte state antice. Se caracteriza prin suplețe și eleganță.

Impresionante sunt și sculptura și pictura Egiptului, prin monumentalitatea, dar și prin frumusețea figurilor umane, a scenelor de viață sau mitologice.

În Mesopotamia erau caracteristice ziguratele, temple cu șapte etaje și scări exterioare. Etajele își micșorau proporția pe măsură ce urcau. La ultimul nivel era altarul, destinat ofierii cultului religios. Fiecare etaj era colorat diferit, încât de departe ansamblul coloristic imprima construcției un aspect impresionant. Se pare că legenda Turnului Babei a fost inspirată de un asemenea zигurat.

Arta feniciană a fost mai puțin originală și mai mult influențată de cea a popoarelor din jur, cu precădere cea siriană (în care aproape s-a încadrat), egipteană, mesopotamiană, persană și cea a evreilor. Alături de alfabet, care își are originea în Fenicia, fenicienii au

excelat în domeniul arhitecturii. Încă din epoca bronzului, marile orașe feniciene, printre care Byblos, Sidon, Tyr, care-și dispută pe rând hegemonia, prezintă construcții frumoase și suple, de mare rafinament artistic. Casele din Tyr, de pildă, unele adevărate palate, aveau de regulă șapte etaje, prevăzute cu balcoane. Străzile Tyrului erau pavate și se pare că exista și canalizare, amintind de civilizația din insula Creta.

În orașele feniciene antice s-au găsit ruine ale unor mari sanctuare. Astfel, templul din Amrit, care datează cam din secolul al V-lea î.Hr., era constituit dintr-o mare incintă și cuprindea un bazin sacru, la origine umplut cu apă și care avea dimensiunile de 48 în lungime și 38 în lățime. În centrul bazinului se ridică o capelă cubică, deschisă în partea anterioară, probabil pentru a păstra obiectul cultului, ridicat pe un podium de circa cinci metri lățime și terminată cu o cornișă de tip egiptean. În fața capelei au fost descoperite două baze de coloane.

Fenicienii (puni, cum erau numiți de romani în perioada de după cucerirea lor de către marele imperiu), care au fost marinari vestiți, au dus pretutindeni în Marea Mediterană, în teritoriile colonii create sau în cele doar ocupate de ei, în Cartagina, Sicilia, Corsica și Sardinia, semnele creației artistice.

Maniera de a lucra a artiștilor fenicieni se întâlnește în arta egipteană sau a altor popoare antice. Desigur, cel mai reprezentativ exemplu care demonstrează contribuția meșterilor fenicieni la compunerea artei altor popoare îl constituie celebrul Templu din Ierusalim, clădit în timpul regelui Solomon.

Templul lui Solomon a fost înălțat în Israel și aparține arhitecturii ce s-a manifestat în Palestina, dar la construirea lui au lucrat meșteri fenicieni. Acest palat avea în fața lui o curte, în care se aflau altarul pentru sacrificii și așa-numita „mare de bronz”, o cadă imensă pentru apa sfințită. Poarta templului era străjuită de două coloane, tot din bronz. Edificiul consta din trei părți succesive: un vestibul pătrat; un spațiu central gol, dreptunghiular, cu

altarul de aur pentru mirodenii și masa de cedru pentru pâinea ce urma a fi sfințită; „preasfântul”, un spațiu gol, pătrat, întunecos, la care se ajunge printr-o ușă acoperită de o draperie și în care se păstra chivotul sfânt. De jur împrejurul sanctuarului erau camere, pe trei planuri.

El se ridica pe o terasă întinsă și era înconjurat de două ziduri acoperite cu plăci de cedru aurite. Fiind construit din piatră și cedru, materiale folosite și în Egipt și Fenicia, prin ansamblul arhitectonic, prin sălile artistic decorate ce îl compun, Templul lui Solomon prezenta originalitate și era o capodoperă de arhitectură antică.

În Persia a rămas vestit palatul lui Darius din Persepolis, așezat pe o terasă înaltă, sfidând parcă timpul cu măreția sa. Demnă de remarcat este finețea execuției pereților interiori, acoperiți cu cărămizi smălțuite și cu reliefuri reprezentând animale (de regulă tauri înaripați), luptători, scene de vânătoare sau de război, motive ce se întâlnesc și pe ceramica iraniana antică.

În India s-a creat una din cele mai bogate arte din aria statelor Orientului antic, putând rivaliza foarte ușor cu arta Egiptului. Desigur, ca și în cazul artei egiptene sau a altor state ale antichității, în prim plan se situează arhitectura. Întrucât concepția religioasă a fost foarte puternică, faptul acesta a determinat și preponderența arhitecturii cu funcție religioasă. De aceea, construcțiile caracteristice sunt locașurile de cult, adică templele. Există patru tipuri de construcții religioase: stupă, temple hipogee, templele din lemn și coloana-amintire. Stupă este cea mai complexă operă arhitecturală. Ea se compune dintr-un ansamblu de construcții dominat întotdeauna de cea mai importantă dintre ele, monumentul funerar. În partea superioară a stupei se păstrau rămășițele pământești ale unui renumit personaj popular, înțelept și socotit sfânt. Statuia personajului se afla în sanctuar, deasupra căruia se înălța o imensă cupolă: Cel mai vechi tip de stupă se găsește la Sanchi. Construcția s-a făcut în timpul celebrului rege Așoka (sec. Al III-lea î.Hr.), când India a cunoscut în general o mare înflorire (un fel de

„renaștere așokiană”).

Templele hipogee sunt vechi clădiri indiene săpate în stâncă. Acestea au o singură intrare, iar interiorul este împărțit în numeroase încăperi numite caitya. Cele mai cunoscute temple hipogee se află în localitatea Elefanta.

Stupele și templele hipogee sunt din piatră. Indienii au construit însă și temple din lemn în formă de prismă înaltă și cu acoperișul ascuțit. Este tipul de pagodă (ca de exemplu „pagoda elefantului” din templul de la Elefanta) care va găsi maxima afirmare în arta chineză. Cele mai cunoscute sunt pagodele Djagannath din Puri, închinat zeului Vișnu și zeului Șiva. Desigur că pagode s-au construit și din piatră sau cărămidă. Coloana-amintire era ridicată în cinstea unui personaj sau eveniment de seamă și se aseamănă cu obeliscurile egiptene. Coloane-amintire s-au găsit și în cadrul stupelor, dar și în afara lor. În partea superioară, coloanele-amintire reprezintă eroi legendari, oameni de seamă sau animale socotite sfinte, ca lei, elefanți. Cele mai multe (peste 36) s-au ridicat tot în vremea regelui Așoka și sunt de regulă închinat lui Buda.

Artă chineză (alt mare centru al Extremului Orient de cultură și civilizație neîntreruptă) are o vechime de secole. Tradițiile au fost păstrate și aici cu sfințenie, fiind transmise din generație în generație.

Dacă putem afirma (pe baza surselor arheologice indiscutabile) că pe teritoriul Chinei s-au descoperit unele din cele mai vechi urme de viață umană, cultura și civilizația pot fi ușor urmărite cam din mileniul al III-lea î.Hr. Iar arhitectura veche chineză cunoaște aspectele ei caracteristice, originale mai cu seamă în mileniul I î.Hr. În epoca de înflorire a Imperiului chinez.

Construcțiile caracteristice pentru chinezi sunt pagodele, întâlnite cum am văzut și în arhitectura indiană. Este greu a ști care a fost țara model în această privință. Cert este că, fiind așezate în aceeași uriașă regiune geografică, stilul în construcții a iradiat pe o arie mai vastă, care a cuprins și alte state vecine, dar a căror cultură nu a ajuns la valoarea celor chineze și indiene. Mai

mult, influențele sau similitudinile au fost atât de puternice, încât elementele acestora se pot include organic în cele două mari tipuri de culturi. De exemplu, cele care s-au manifestat în Pakistan, Mongolia, Cambodgia, Birmania, Indonezia, Iava, Ceylon sau chiar Japonia. De altfel, în toate aceste țări s-a răspândit cultul zeului Buda.

Referitor la pagode, ca și la templele vechi chineze, acestea nu au supraviețuit timpului ca cele din India. Explicația constă în faptul că meșterii chinezi au folosit ca material de construcție cărămida și lemnul (în special cel de bambus). Au rămas însă ruinele și deci, prototipurile lor, care au putut fi reconstituite în epoca medievală și modernă, încât s-au păstrat astfel nealterate tradițiile.

Construcțiile chineze - temple, palate, poduri, porți monumentale - se caracterizau pe de o parte prin masivitate (înălțime impresionantă), dar și suplețe și eleganță. Orașele erau așezate de regulă în trepte, iar construcțiile, prin tipul de pagodă (cu colțurile acoperișului în formă de arc) păreau o dantelărie imensă ce își etala splendoarea pentru a încânta cele mai exigente priviri.

Un tip de construcție care definește arhitectura chineză este monumentul funerar. Era vorba despre o cameră sub pământ unde erau depuse rămășițele pământești ale defunctului. În partea superioară a construcției era situat templul, unde se oficiau rugăciuni în memoria celor dispăruți.

Monumentul care atestă cel mai bine puterea și valoarea arhitecturii este Marele Zid Chinezesc, destinat apărării imperiului de atacurile repetate ale popoarelor mongole. Dacă socotim că acest zid avea o lungime de 4000 km și era atât de gros, încât permitea trecerea a 6-7 călăreți unul lângă altul, avem în față o altă minune a istoriei antichității, unică prin proporțiile sale. Construirea a început în secolul al III-lea î.Hr. Și a continuat în secolele următoare, fiindu-i adăugate în permanență prelungiri, turnuri de apărare și metereze.

Ca și în cazul artei indiene (sau a tuturor popoarelor

antichității), sculptura și pictura chineză erau subordonate arhitecturii și destinate a spori frumusețea construcției. Abia târziu, în evul mediu, Renașterea va detașa pictura și sculptura de arhitectură, făcându-le genuri separate.

Sculptura decorativă împodobește templele, palatele, porțile cetăților, monumentele funerare. Din secolul al II-lea d. Hr. Chinezii au început să practice sculptura unor figurine în bronz, jad (piatră dură, semiprețioasă, translucidă și colorată în nuanțe diferite, de mare efect) și apoi și în fildeș. Demn de remarcat este faptul că la artiștii chinezi meșteșugul sculpturii se transmitea din tată în fiu, din generație în generație. La un bibelou de jad lucrau de pildă 3-4 generații. Cele mai de seamă sunt sculpturile reprezentând pe zeul Buda și așa numita „Zeită între flori”.

Pictura chineză se caracterizează prin aceea că, la început, a fost practică împreună cu caligrafia pe o pânză specială, pe mătase și hârtie.

Tema predilectă a picturii chineze era peisajul, dar și florile și păsările. Cel mai cunoscut pictor al Chinei antice din secolul al III-lea a fost Tsao-Fuh-King, remarcat prin peisaje pline de lirism, dragoste de viață, dar și dinamism.

China excelează și în artele decorative. Ceramica pictată reprezenta motive geometrice sau animale sfinte (dragonul, leul, câinele Fa, tigrul, broasca țestoasă). Într-o fază mai avansată apare figura lui Buda.

Astfel, alimentată din talentele native ale poporului chinez, cultura Chinei antice va aduce o mare contribuție, alături de cea indiană, la îmbogățirea patrimoniului culturii universale, lăsând o bogată moștenire evului mediu și pentru popoarele Europei.

Sculptura și pictura indiană sunt menite să înfrumusețească templele. Influența artei sale s-a răspândit până în Orientul îndepărtat, unde s-au creat opere de valoare excepțională. Basoreliefurile reprezintă zei, lei înaripați, animale fantastice, oameni. O temă deosebită este cea a reprezentării dansului, cum ar fi dansurile executate de fecioarele cerești legendare „Apșaras”. Pictura murală reprezintă scene religioase din viața lui

Buda, dar și arborele sfânt și bambusul, taurul și elefantul sfânt.

Mai târziu, influențați de persani sau de mongoli, indienii excelează și în arta miniaturilor. Vor trece de asemenea, treptat, de la temple la construcții laice, palate, la împodobirea cărora se va folosi mult aurul.

Grecia Antică (Mitul)

Vechii locuitori ai Eladei

Grecia, numită în antichitate Elada, este una din acele țări care îmbină în chip fericit o natură încântătoare cu o istorie zbuciumată. Situată în partea cea mai de sud a Peninsulei Balcanice, Elada era scăldată de apele mărilor: Mediterană, Egee și Ionică. Grecia continentală, prin specificul natural, prezintă trei regiuni distincte: nordul Greciei, cu provinciile Epir și Tesalia, străbătut de munții Pindului în care se află vârful Olimp, strălucind în soare cu zăpezile sale netopite până târziu în miezul verii; Grecia de mijloc, în care s-au impus cu deosebire două provincii: Atica - unde va domina cetatea Atena și Beoția, cu capitala la Teba. Trecerea din Grecia de nord în cea de mijloc se făcea prin defileul istoric de la Termopile. Trecerea în cea de a treia regiune - Grecia de sud (Pelopones) - se făcea prin istmul Corint - o fâșie îngustă de pământ. Aici, în provincia Laconia, va fi vestită în timp cetatea atât de temută a Spartei.

În pământul bun al Greciei rodeau plantele mediteraneene: lămâiul, portocalul, măslinul, vița de vie. Grânele erau puține și de aceea grecii au pornit de timpuriu să cucerească alte ținuturi, pentru a le lua de acolo. Marea le oferea orizonturi noi, țărmurile crestate i-au ajutat să-și făurească porturi ca: Atena, Pireu, Corint, Argos, Chalkis. Și-au construit corăbii și au devenit „cetățeni ai mărilor”. Insulele din jur: Creta, Eubeea, Cipru, Rodos, Chios, Paros, Lesbos, Delos și altele formau Grecia insulară.

Munții erau plini de bogății: aur, argint, fier, marmură de cea mai bună calitate. Aveau ateliere meșteșugărești producătoare de mărfuri. Corăbiile

așteptau în porturi gata să ridice ancora.

Dar realitatea istorică ne dezvăluie faptul că elenii n-au fost cei mai vechi locuitori ai Eladei. Cu mult timp înainte, în epoca de piatră și apoi a bronzului, atât în peninsulă, cât și în insule trăia o populație numită pelasgi sau preeleni.

Prima civilizație importantă a bronzului au făurit-o locuitorii insulei Creta. Așezați în mijlocul mării, cretanii au devenit de timpuriu marinari pricepuți. Ei aveau strânse legături comerciale cu Egiptul și Fenicia. Pe la anul 2000 î.Hr. Își impuseseră supremația pe mare. La început, cretanii s-au ocupat cu agricultura, grădinăritul, păstoritul și pescuitul. Treptat se înfiripă și se dezvoltă meșteșugurile: vasele erau împodobite cu aleasă măiestrie artistică; din aur și bronz făureau podoabe de rară frumusețe. Cretanii utilizau o scriere originală, așa cum vădesc numeroasele tăblițe descoperite cu prilejul săpăturilor. Capitala Cretei, orașul Cnossos, care devine și cel mai important centru meșteșugăresc, avea impresionante palate decorate cu picturi de o frumusețe uimitoare. Descoperitorul acestor vestigii, arheologul englez Arthur John Evans, l-a numit pe cel mai mare și cel mai înzestrat cu opere de artă „palatul lui Minos”.

Această importantă civilizație, ca și istoria politică a Cretei, vor fi întrerupte de invazia triburilor elene.

Noii cuceritori. Scurtă istorie a Greciei antice

Timp de 800 de ani (2000-1200 î.Hr.), pe teritoriul bătrânei Elade s-au așezat în valuri succesive, venind dinspre Dunărea de mijloc, triburile elenice. Legenda spune că numele de eleni vine de la Helen, cel care, în concepția acestor triburi, era fiul primului om. Principalele triburi au fost aheii, ionienii și dorienii.

Primii au venit aheii, începând cu anul 2000 î.Hr. Au trecut prin Grecia de nord și cea de mijloc și s-au așezat în sud, unde au pus bazele unei civilizații strălucite, cu centrul la Micene, civilizația miceniană. Aheii erau conduși de mici regi (bazilei), care se sprijineau în conducere pe aristocrație. În urma descoperirilor arheologului german

Heinrich Schliemann a reieșit că cetatea Micene era înconjurată de ziduri puternice, încât putea fi bine apărată. Intrarea în cetate se făcea prin „poarta leoaicelor”. La Micene s-au găsit fragmente de ceramică, obiecte de bronz și aur și s-a constatat că civilizația miceniană a fost influențată de cea cretană, cu care aheii intraseră în contact încă de pe la anul 1700 î.Hr.

În jurul anului 1500 î.Hr. A început migrația ionienilor. Aceștia s-au așezat în provincia Atica, dar și în insule și pe coasta Asiei Mici.

Ultimii, dorienii, războinici înverșunați, au migrat în secolele XII-XI î.Hr. Ajungând în Pelopones unde au distrus civilizația miceniană. Totuși au întemeiat orașul Sparta și au adus cu ei, ca un factor de progres, meșteșugul prelucrării fierului. În încercarea de a cuceri noi teritorii, aheii au plecat pe corăbii spre coasta Asiei Mici, unde pe țărmul de nord au asediat bogata cetate Troia, pe care au încercat să o cucerească. Războiul acesta a devenit celebru prin epopeea lui Homer, Iliada, o genială operă a lumii antice. Triburile elenice, care s-au așezat pe teritoriul Greciei și în insule, au supus populația găsită aici, iar din amestecul lor cu autohtonii s-a format poporul elen (grec, de la numele unuia din triburile elene).

În secolul al XI-lea î.Hr. Elenii se formaseră pe deplin ca popor, fapt ce se desprinde din chiar cele două poeme de mare valoare literară ale legendarului Homer (cuvânt care în grecește înseamnă „cel orb”). Tot din opera lui Homer aflăm multe despre societatea greacă a acelei vremi, care se pregătea să treacă la sclavagism. Se vor impune acum în lumea elenă două cetăți vestite: Sparta și Atena.

Sparta

Sparta s-a format în secolul al VIII-lea î.Hr. Prin cucerirea provinciei Laconia din Pelopones de către dorienii și în special de către cei mai războinici dintre ei, spartanii. Aceștia au supus pe aheii rămași aici, întemeind statul spartan, care de la început a fost aristocratic, sclavagist și militar.

Spartanii numărau abia 9000 de oameni. Pentru a-i putea stăpâni pe ahei, transformați în hiloți (sclavi) și pe perieci (oameni liberi) și-au menținut permanent organizarea militară. Fiilor de spartani li se făcea o educație extrem de severă, menită să le întărească rezistența fizică, să deprindă mânuirea armelor, să-i facă necruțători. Copiii spartani care la naștere prezentau deficiențe erau aruncați de pe stânca Tarpee în prăpastie. Educația copiilor se făcea în afara familiei și era o continuă pregătire de luptă. Ei erau învățați să se exprime foarte pe scurt și precis (laconic) și să nu aibă sentimente de milă. Spartanii organizau adesea atacuri de noapte, ucigând și înspăimântând pe supușii hiloți, care nu aveau nicio apărare. De aceea spartanii erau foarte urâți de cei pe care îi supuneau și care se răsculau adesea.

În fruntea Spartei erau doi regi (bazilei), care aveau funcții militare și religioase. Sfatul bătrânilor (gerusia), format din 28 de membri în vârstă de peste 60 de ani aleși pe viață din rândurile aristocrației spartane, avea rolul cel mai important. Adunarea poporului (apella), formată din spartani în stare să poarte arme, întruniți o dată pe lună, aprobau sau respingeau legile prin aclamații. Periecii și hiloții nu aveau drepturi.

Atena

Atena a avut o altă structură. La începutul vieții de stat, aristocrații (eupatrizii) dețineau puterea. Din rândurile lor se alegeau nouă arhonți (conducători), care își exercitau funcția pe timp de un an. Adunarea poporului era lipsită de importanță. Sclavii proveniți din datornici și prizonieri de război erau folosiți la munci grele.

Atena avea un regim aristocratic sclavagist. Treptat, s-au ridicat împotriva acestui regim și pentru drepturi oamenii liberi: agricultori, meșteșugari, negustori, numiți într-un cuvânt „demos” (popor).

Oameni luminați ai Atenei, prin reforme, au contribuit la întărirea demosului și la transformarea regimului politic în democratic sclavagist. Așa au fost reformele lui Solon și Clistene. Astfel, în Atena, datorită

regimului democratic, a înflorit economia și statul atenian a devenit o mare putere maritimă. În Atena au cunoscut o mare înflorire artele și știința. În secolul al V-lea î.Hr. Statul atenian a ajuns la cea mai mare înflorire în timpul lui Pericle, unul din cei mai de seamă bărbați politici ai Greciei. Vremea lui e socotită pe drept „secolul de aur”.

Marea colonizare greacă

Între secolele VIII-VI î.Hr. Are loc în Grecia fenomenul întemeierii de colonii pe țărmuri și ținuturi din afara lumii elene, datorat nevoii de a compensa lipsa de pământ, de materii prime și piețe de desfacere. Orașele-state grecești care formau colonii se numeau metropole (orașe-mamă) și cele mai importante au fost: Miletul în Asia Mică, Corintul și Megara. Așezările noi se numeau colonii, erau organizate după modelul metropolei și întrețineau cu aceasta strânse legături comerciale, religioase și culturale. Principalele colonii grecești au fost: Siracuza (în Sicilia), Neapolis și Tarent (în sudul Italiei, care, pe atunci, datorită numărului mare de colonii grecești, se numea Grecia Mare), Massilia (în sudul Franței), Naukratis (în Egipt), Bizantion (viitorul Constantinopol) și pe țărmul dobrogean al Mării Negre: Histria, Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia).

În secolul al VI-lea î.Hr. În lumea greacă s-au dezlănțuit războaie crâncene. Mai întâi s-a desfășurat războiul peloponezic, numit astfel deoarece majoritatea operațiunilor militare s-au desfășurat în regiunea Peloponesului, între Sparta și Atena, pentru hegemonie în lumea greacă. În final, ieșind victorioasă, Sparta a distrus regimul democratic sclavagist al Atenei și și-a impus supremația asupra statelor grecești. Războiul a secătuit însă puterea statelor grecești și le-a slăbit unitatea, astfel având să înfrunte o nouă primejdie: expansiunea marelui Imperiu persan.

În anul 490 î.Hr. Vestitul Darius I, fiul lui Hystaspe, trimite împotriva grecilor o mare armată de uscat și o flotă puternică. Bătălia s-a dat la Maraton, localitate situată la 40 km de Atena. În fața perșilor s-a aflat numai statul

atenian. Dar „eroul de la Maraton”, Miltiade, a condus pe greci spre victorie. Un soldat atenian a alergat de la Maraton la Atena pentru a duce vestea celor din cetate, care așteptau cu speranță în piața publică. Ajuns aici a rostit cu ultimele puteri: „Am învins” și s-a prăbușit mort. În amintirea acelui soldat se va institui cea mai grea probă a jocurilor olimpice, Maratonul.

În anul 480 î.Hr. Perșii au revenit cu o armată și mai numeroasă. Ei au reușit să ajungă până la trecătoarea Termopile, unde regele spartan Leonida, care comanda armata aliată, le-a barat trecerea, producându-le mari pierderi, până când un trădător a arătat perșilor o cale prin care să-i atace din spate. Leonida și-a dat seama că armata greacă ar fi fost distrusă dacă continua lupta și a ordonat retragerea.

A rămas însă, cu 300 de hopliți să acopere retragerea. Lupta a fost crâncenă, cei 300 de soldați, împreună cu comandantul lor, au murit până la unul. Numai așa perșii au reușit să treacă în Grecia de mijloc. Acum rolul principal a revenit Atenei, care, având o flotă puternică, a învins flota persană în strâmtoarea de la Salamina. Înfrânți, perșii se retrag, lăsând grecilor victoria.

Cumplitele războaie pustiiseră economia, slăbiseră puterea de rezistență a grecilor. De aceasta a profitat statul macedonean din nord, care se ridicase la putere în timpul regelui Filip al II-lea. Mare comandant militar și diplomat, Filip voia să formeze un imperiu întins rezultat din cucerirea Greciei și apoi a întregului Orient. Unificând statul macedonean și organizând armata în sistemul falangelor macedonene, profitând de lipsa de unitate a statelor grecești, Filip al III-lea reușește să cumpere cu bani pe unii din conducătorii grecilor după formula: „Nicio cetate nu va rezista unui măgar încărcat cu desagi plini de aur”. Au fost însă și mari patrioți printre greci, ca oratorul Demostene, care încerca să-i convingă pe compatrioții săi de necesitatea unirii grecilor, ca odinioară împotriva perșilor, deoarece Filip al II-lea era un cotropitor, ca și

Darius. Aceste discursuri au rămas celebre sub numele de „Filipice”.

În bătălia de la Cheroneea din anul 338 î.Hr. Armata greacă este înfrântă, fapt care însemna pierderea independenței Greciei și începutul hegemoniei Macedoniei.

Prin „Liga de la Corint” în care intrau toate statele grecești în afară de Sparta, acestea recunoșteau pe Filip al II-lea drept conducătorul luptei împotriva Imperiului persan.

În anul 336 î.Hr. Filip al II-lea este asasinat, la tronul Macedoniei urmând fiul său, Alexandru, în vârstă de 20 de ani. Grecii s-au răsculat, crezând că se vor elibera, dar tânărul rege îi aduce repede la supunere.

Începe apoi pregătirea unei mari expediții de pedepsire a Imperiului persan. Înainte de a porni spre Orient, întreprinde o scurtă incursiune, în anul 335 î.Hr. la nordul Dunării, împotriva geto-dacilor, unde soldații macedoneni își fac loc cu sulitele printre spicele înalte din câmpie, ceea ce dovedește că ocupația de căpetenie a geto-dacilor, care și-au apărat cu strășnicie pământul, era agricultura.

Expediția împotriva perșilor, deosebit de crâncenă, e încununată de biruință. Cele mai însemnate bătălii au fost: la râul Granicus (334 î.Hr.), în urma căreia toate cetățile grecești de pe țărmul Asiei Mici au fost eliberate; la Issos (333 î.Hr.), care aduce cucerirea Feniciei, Palestinei și Egiptului, la Gaugamela (331 î.Hr.), prin care cade Babilonul și Suza. Darius al III-lea Codomanul este ucis de satrapul Bactriei, Bessos, și Alexandru Macedon devine regele Persiei. Ajunsesse la hotarele Indiei. Dar soldații, plecați demult de acasă, bolnavi și înfometați, au refuzat să mai lupte. Alexandru cel Mare a fost nevoit să poruncească întoarcerea și s-a stabilit la Babilon, care a devenit capitala imperiului întins din Egipt până la hotarele Indiei. Moartea îl surprinde pe acest mare comandant de oști al antichității și al tuturor timpurilor în anul 323 î.Hr. În vârstă de 33 de ani. Urmașii săi, diadohii, n-au mai putut menține unitatea imperiului. El s-a

dezmembrat în mai multe state, numite elenistice. Cele mai însemnate au fost Macedonia (care includea și lumea greacă), Siria și Egiptul. Aceste state vor cădea pe rând sub stăpânirea romană.

Cultura clasică greacă

Cultura greacă ni se înfățișează unitară în formele și conținutul ei, fapt uimitor, dacă ne gândim că grecii, în anumite perioade critice din istoria lor, nu s-au unit împotriva străinilor, ci au continuat să se dușmănească și chiar să se războiască între ei. Grecii au avut însă, în primul rând, o origine și o limbă comune și câteva elemente de unitate: jocurile olimpice, amfichioniile și oracolele.

Jocurile olimpice se desfășurau din patru în patru ani în provincia Olimpia din Pelopones și ele întruneau pe reprezentanții tuturor statelor și regiunilor grecești, prilej de întâlnire, comunicare și cunoaștere reciprocă, de sudare a unității grecești. În acele zile înceta orice ostilitate militară și domnea pacea generală. Pe lângă întrecerile sportive se desfășurau și serbări în cinstea învingătorilor, stabilindu-se astfel obiceiuri și tradiții comune. De remarcat erau serbările religioase de la Atena, numite panatenee. Aceste serbări sunt amplu reprezentate de Fidias pe un fronton al Partenonului de pe Acropola din Atena.

Amfichioniile erau asociații religioase, rezultate din unirea mai multor orașe grecești în jurul unui templu.

Oracolele erau locurile unde preoții de la anumite temple dădeau răspuns la întrebările puse de credincioși. Ele se bucurau de multă influență în rândurile grecilor de pretutindeni. Cel mai renumit era oracolul de la Delfi, din templul lui Apollo, unde preotesele care făceau profețiile inspirate de acest zeu se numea Pitia. Aici se desfășurau însă și spectacole de teatru cu conținut religios, puse sub patronajul zeului Apollo. La Delfi existau sanctuare și pentru alți zei.

Scrierea

Scrierea greacă a preluat-o pe cea feniciană, pe care

grecii au simplificat-o și perfecționat-o, introducând și vocale, astfel încât alfabetul era compus din 24 de litere. Preluat de romani, alfabetul va fi transcris cu caractere latine. Alfabetul vechi grecesc stă la baza alfabetelor europene.

Literatura

Literatura greacă este neasemuit de bogată în conținut. Grecii au fost poate cel mai imaginativ popor din antichitate. Stând la țărmul mării sau călătorind, visând, când măsurau cu privirea întinderile, își închipuiau că aud glasuri fermecate din adâncuri ce porneau de la sirene sau nimfe ale mării, sau că zeii locuiesc pe vârful Olimp, deoarece, fiind înalt, acest pisc se împreuna cu norii. Ei au avut o concepție religioasă politeistă, antropomorfică, socotind că zeii au înfățișarea oamenilor, dar și însușirile și sentimentele acestora.

Tatăl zeilor și al oamenilor era Zeus; soția sa, Hera, era zeița protectoare a familiei; Poseidon, considerat stăpânul mărilor, era închipuit cu un trident în mână, cu care stăpânea furia valurilor; Hades era stăpânul întunericului. Sufletele celor păcătoși mergeau acolo și erau trecuți apa Stixului de către barcagiul Caron; Ares era zeul războiului; Pallas-Atena, cea ivită din capul lui Zeus, numită și Atena Partenos (Fecioara), era zeița înțelepciunii; Afrodita, cea născută din spuma mării, era zeița frumuseții; Apollo era zeul soarelui, al luminii și al artelor; Dionyssos era zeul viței-de-vie și al vinului; Eol, zeul vânturilor, pe care le ținea închise într-un burduf, le stârnea la bunul lui plac, pentru ca apoi să le închidă la loc; Demeter, zeița agriculturii. Aceștia sunt numai câțiva, cei mai însemnați, dintre zeii pe care îi venerau grecii.

De zei și zeițe erau legate numeroase întâmplări, care mai de care mai pline de farmec. Chiar și Iliada și Odiseea cuprind multe întâmplări fantastice, în care zeii se amestecă în mod obișnuit în treburile oamenilor. Homer a putut fi unul din numeroșii aezi (cântăreți) care mergeau pe la curțile nobilimii și povesteau în cântec faptele eroice ale vremii. Dar deosebit de aceștia Homer a izbutit să

strângă toate aceste cântece și să le sudeze în epopei de rară frumusețe, rămânând prin aceasta părintele literaturii vechi ce s-a creat în Grecia. Iliada și Odiseea pot fi considerate capodopere ale creației antice. Sunt pline de dramatism, narațiunea este perfect condusă, personajele atât de bine descrise, încât parcă le-am vedea aieva în fața ochilor, în aventura luptelor care le-au animat.

Cauza războiului troian a constat fără îndoială în dorința aheilor (grecilor) de a cuceri Troia pentru bogățiile și așezarea ei strategică. Troienii au opus o rezistență eroică, dar au fost înfrânți. Literatura veche a grecilor ne-a transmis întâmplările istorice în forma fantastică a mitului, așa cum sunt prezentate și în poemele homerice.

Mitologia ne spune că la nunta nimfei Tetis au fost invitați toți zeii din Olimp, în afară de Eris, zeița discordiei. Dorind să se răzbune pentru această umilință, ea va arunca un măr pentru cea mai frumoasă zeiță. Acest măr se va numi „mărul discordiei”, pentru că îndată zeițele Hera, Atena și Afrodita încep să se certe, fiecare considerând că este îndreptățită să-l pretindă. Neînțelegându-se, vor cere unui pământean, frumosul Paris, fiul regelui Priam din Troia, să decidă cui i se cuvine. Spre a-i influența judecata în favoarea lor, fiecare îi va face o promisiune: Hera îi promite domnia peste întreaga Asie, Atena biruința în războaie și faimă, iar Afrodita îi promite că îl va ajuta s-o răpească pe cea mai frumoasă femeie, Elena, soția regelui Menelaos din Sparta. Paris va oferi mărul Afroditei, care o va face pe frumoasa Elena să-l urmeze la Troia. Este motivul ce determină pe ahei, conduși de Agamemnon și Menelaos, să dezlănțuie un aprig război, care, după cum aflăm din Iliada lui Homer a durat zece ani. La acest război va participa și Ahile, fiul zeiței Tetis, împreună cu bunul său prieten, Patrocle. Homer ne povestește momentele finale ale luptelor pentru cucerirea cetății. Între luptători, cel mai viteaz este Ahile, care este de neînvins, deoarece la naștere zeița Tetis îl scăldase într-o apă vrăjită, ce i-a făcut trupul invulnerabil. Numai călcâiul de care îl ținuse nu a fost atins, rămânând

vulnerabil. Este tocmai locul unde va ținti Paris cu săgeata, răpunându-l pe viteaz și răzbunând astfel uciderea fratelui său, vestitul Hector.

Nu mai puțin celebră este fapta lui Odiseus, care, pentru a învinge rezistența cetății, va născoci un șiretlic, ce dă măsura iscusinței sale: un cal de lemn uriaș, în care vor intra luptători greci. Văzându-l, troienii s-au lăsat înșelați, crezând că este un dar al zeilor și l-au adus în cetate. Noaptea, cei ascunși au ieșit din pânțelele calului, au deschis porțile și grecii au pătruns în cetate, cucerind-o. Dar zeii protectori ai Troiei îl blestemă pe Odiseus (pe care strămoșii noștri romani l-au numit Ulise) să nu se poată întoarce în patria sa, Itaca, ci să pribegască pe mări. De aici alte întâmplări fabuloase ne povestește Odiseea. Prima întâlnire a lui Ulise cu necunoscutul se petrece în țara lotofagilor. Lotofagii se hrăneau cu lotus dulce, plantă care avea darul de a-i face pe cei care o mâncau să nu mai vrea să se întoarcă în patrie. Odiseus e nevoit să-i ia cu forța pe cei câțiva care apucaseră să mănânce și, ducându-i pe corabie, porniră mai departe. Ajunseră în țara ciclopilor, ființe uriașe, cu un singur ochi în frunte, socotiți fi ai lui Poseidon. Cel mai puternic dintre ciclopi, Polyfem, îi închide într-o peșteră, cu gând să-i mănânce. Ulise triumfă: îl îmbată pe Polyfem și în timp ce acesta dormea îl orbește. Reușește să-i scoată pe toți din peșteră și să ajungă la corabie. Mânios, Polyfem prăvale asupra corăbiei o stâncă, dar nu izbutește decât să o atingă puțin, în timp ce un val uriaș o împinge în larg.

Un alt moment dramatic se petrece în insula zeiței Circe. Vrăjitoarea Circe îi preschimbă pe însoțitorii lui Ulise în porci, iar pe erou îl vrăjește să uite de nume, de familie și de casă. Ulise izbutește, în cele din urmă, să o determine pe Circe să spulbere vraja și să își reia călătoria.

După alte peripeții, corăbierii întâlnesc sirenele cu glas fermecător. Marinarul care asculta cântecul lor se arunca în val, simțind o puternică dorință să le urmeze. Ulise îi sfătuiește pe ai săi să-și astupe cu ceară urechile și

să vâslească cu îndârjire, în timp ce el se leagă de catargul corăbiei, pentru a le auzi totuși cântecul. Abia scăpați, se găsesc în fața teribilelor stânci Scyla și Caribda, care sfărâmau orice corabie s-ar fi încumetat să treacă printre ele. Ulise aruncă mai întâi un porumbel, care este strivit, iar în timp ce stâncile se depărtează, corabia trece printre ele.

Popasul următor este în țara zeului Helios (Soarele). În vreme ce Ulise merge la rege, oamenii lui, călcându-i porunca, taie, frig și mănâncă din boii sacri ai soarelui. Pedepsa nu întârzie: abia plecase corabia și se stârnește o furtună năprasnică. Un fulger sfărâmă corabia și toți pier înecați. Doar Ulise, după mai multe zile de rătăcire pe mare, agățat de catargul corăbiei sfărâmate, este azvârlit pe un tărâm necunoscut. Este insula zeiței Calipso, care îl reține pe Ulise timp de șapte ani, promițându-i că-l va face nemuritor. Dar din porunca lui Zeus, Hermes vine în insulă și o silește pe Calipso să îi dea voie lui Ulise să se întoarcă în patrie. Eroul Odiseei pleacă pe o plută și cutreieră pe mare timp de 18 zile. O furtună îl azvârle pe țărmul feacilor, unde era rege Alcinou. Aici este pradă unei rătăcirii a minții și a dragostei față de Nausica, fiica regelui. Reușește să spulbere și această vrajă și i se dă o corabie și oameni pentru a se întoarce în Itaca. Credincioasa soție a lui Ulise, Penelopa, era asaltată de pretendenți. Travestit în cerșetor, cu ajutorul fiului său Telemac, Ulise îi îndepărtează pe pretendenți și își reia domnia. El rămâne simbolul iscusinței, curajului, perseverenței, al celui care are în ființă sentimentul întoarcerii. Este de fapt sentimentul ce i-a însoțit întotdeauna pe greci ori de câte ori au plecat pe mare după cuceriri și fondarea de colonii: bucuria sau dorința de a se întoarce în metropolă.

Miturile ne spun și cum își explicau grecii lumea. Astfel, aceste povestiri cuprind adesea un mod de a înțelege o caracteristică a vieții, o încercare de a desluși un fenomen natural sau social.

Mitul lui Oedip, unul din cele mai dramatice, îl arată

pe om în luptă cu destinul său, pe care se încumetă să-l înfrunte. Multe întâmplări sunt atribuite eroilor greci (semizei), așa cum pot fi socotiți Ahile sau Odiseus. Iată câteva din aceste mituri și semizeii cei mai cunoscuți, care erau mai puternici decât oamenii și de aceea executau munci în folosul acestora. Spre deosebire de zei, ei erau însă muritori. Prometeu a furat un crâmpei din focul zeilor, pentru a aduce prin el lumină și căldură oamenilor. Zeus l-a pedepsit înlănțuindu-l pe o stâncă din munții Caucaz. În fiecare zi, o pasăre cu ciocul de fier ciugulea din ficatul lui Prometeu. Prometeu rămâne un simbol al jertfei în folosul umanității. Tezeu a mers în insula Creta, unde, pătrunzând în Labirint, a omorât Minotaurul, căruia i se jertfeau oameni. A reușit să iasă cu bine din Labirint, călăuzindu-se după firul dăruit de Ariadna. Era de fapt un mit ce simboliza eliberarea lumii grecești de sub stăpânirea cretană. Iason, conducătorul Argonauților (de la corabia numită Argo, cu care au plecat în căutarea lânii de aur, deci în căutarea de bogății), reușește cu ajutorul Medeei, fiica regelui din Colhida, să fure lâna de aur păzită de un balaur fioros. Un semizeu, viteazul Heracles din Teba (Hercule, numit de romani), poate cel mai reprezentativ dintre eroii greci, dotat cu o putere ce a rămas proverbială (puterea herculeană), săvârșește un număr de munci fabuloase: omoară leul din Nemea; eliberează pe Prometeu, sfărâmând lanțurile ce-l legau de stâncă; surpă stâncile care despărteau apele Mediteranei de ale Atlanticului, „croind” strâmtoarea Gibraltar (știm că în realitate strâmtoarea s-a format în timp, datorită fenomenului natural de erodare a pietrei prin forța de izbire a apei; dar din legendă se păstrează denumirea de „Coloanele lui Hercule”, existente de o parte și de alta a țărmurilor Africii și Spaniei, chipurile rămășițe ale stâncilor pe care le-a aruncat eroul grec în timpul muncii sale titanice); înfrânge pe Anteu (a cărui forță consta în legătura lui cu pământul), pe care, ridicându-l de la pământ, îl doboară; ucide pe Proteu, o ființă extrem de puternică, ce putea lua forma oricărui animal și putea

ucide pe oricine; înfrânge pe centaurul Nessus etc. Mitologia greacă pare un izvor nesecat de înțelepciune și fantezie, din care se vor inspira, de-a lungul timpului, scriitori și artiști.

În secolul VIII-VI î.Hr. După epoca homerică, apare poemul didactic al lui Hesiod Munci și zile, care înfățișează un tablou al muncilor agricole și viața țăranului. Cei care au pus bazele poeziei lirice grecești sunt Tirteu, Pindar și poeta Sapho. Genul literar dramatic, în cele două variante ale sale, tragedia și comedia, își are obârșia în Grecia antică, în serbările dedicate lui Dionyssos. Teatrul s-a născut deci în Grecia și, dovedindu-și marile sale calități educative, a rezistat timpului, devenind un izvor veșnic viu de cultură. Inspirându-se din mitologie și poemele homerice, tragedia reflecta problemele societății grecești, în special ateniene. Cei mai însemnați creatori de tragedie au fost: Eschil (Prometeu înlăntuit, Perșii, Agamemnon); Sofocle (Antigona, Oedip rege); Euripide (Electra, Medeea). În domeniul comediei s-a impus Aristofan, care în piesele sale (Norii, Vies-pile, Pacea, Broaștele, Lisistrata) manifestă un spirit critic ascuțit, satirizând pe dușmanii păcii, pe falșii democrați.

Istoria, înrudită cu literatura, a fost reprezentată de Herodot, supranumit „părintele istoriei” (484-425 î.Hr.), care în opera sa fundamentală, Istoriile, tratând despre războaiele greco-persane, a înfățișat și trecutul țărilor cotropite de perși; Tucidide (460-393 î.Hr.) a scris Istoria războiului peloponeziac. El nu va mai apela în povestirea faptelor la elemente supranaturale.

Filosofia

Filosofia dezvoltă în paralel două concepții fundamentale: materialistă și idealistă. În etapa de început (preclasică) s-a impus concepția materialistă a gânditorilor din școala ioniană.

Școala materialistă de gândire considera că principiul lumii este materia infinită, nemuritoare, aflată în veșnică mișcare. Filosofi înșă considerau ca factor material unic, primordial, unul din aceste elemente: Thales

din Milet (apa), Anaximandru (apeironul, realitate materială neterminată), Anaximene (aerul) și Heraclit din Efes (focul). Filosofii școlii ioniene (secolele VII-VI î.Hr.) au atins prin Heraclit o culme a gândirii antice. Cel mai mare dialectician al antichității, el susținea că lumea n-a fost făcută de zei, nici de oameni; ea a fost și este un foc veșnic viu, care după măsură se aprinde și după măsură se stinge. Lui îi aparține celebra expresie „Totul curge!”, care definește schimbarea.

În secolul VI î.Hr. Școala lui Pitagora, de esență idealistă, se opune materialismului ionic. Pitagora socotea că numerele ca entități ideale reprezintă esența lucrurilor, iar universul este o armonie de numere.

Secolul V î.Hr. Secolul lui „Pericle”, perioada înfloririi democrației sclavagiste, aduce gândirea filosofică greacă la maxima ei afirmare prin Democrit, Socrate, Platon și Aristotel.

Democrit a întemeiat cea mai consecventă concepție materialistă a antichității: teoria atomistă. Potrivit acesteia, „principiile tuturor lucrurilor sunt atomii și vidul, toate celelalte nu sunt decât închipuiri”. În concepția lui Democrit tot ceea ce există se compune din atomi, inclusiv sufletul. Iar deosebirea dintre lucruri rezultă din poziția și ordinea diferită a atomilor.

Sofiștii, un alt curent filosofic al acestei perioade, evidențiază locul omului, rolul lui în judecarea realității, introducând prin aceasta în teoria cunoașterii, relativismul și subiectivismul. „Omul este măsura tuturor lucrurilor...” spune reprezentantul sofistilor, Protagoras.

Socrate însă respinge pe sofisti și consideră, printr-un gen de idealism subiectiv, că toate cunoștințele sunt înnăscute și au o valoare de adevăr general. Adevărul trebuie scos la lumină prin metoda maieuticii (arta de a descoperi adevărul prin întrebări și răspunsuri).

Deși discipol a lui Socrate, Platon este idealist obiectiv, în centrul concepției sale se află teoria ideilor sau formelor, expusă în opera sa Dialoguri: „Ideile acestea stau ca niște tipare în natură, iar obiectele, asemănătoare lor,

sunt ca niște copii după ele. Participarea lucrurilor la idei nu constă în altceva decât în aceea că primele sunt o imitație după acestea din urmă”.

Elevul lui Platon, Aristotel, cel mai mare filosof al antichității, combătând „teoria ideilor”, recunoaște primordialitatea obiectului real, afirmă rolul simțurilor în cunoaștere și valoarea rațiunii. Dar Aristotel realizează o admirabilă sinteză a culturii Greciei antice, punând de fapt bazele unor domenii ale filosofiei și științei ca: logica, etica, psihologia, politica, estetica, ontologia, gnoseologia, biologia.

Știința propriu-zisă s-a dezvoltat odată cu filosofia. Pitagora și Democrit au fost reprezentanții cei mai de seamă ai matematicii, geometriei și astronomiei. Thales din Milet a avut și el contribuții în domeniul matematicii. Cel mai mare medic grec, Hippocrate (sec. Al V-lea î.Hr.), era adeptul ideii că bolile nu sunt o pedeapsă divină, ci au cauze naturale.

Arta

Arta reflectă o excelentă afirmare a spiritualității grecești. În secolul V î.Hr. Grecii au creat opere ce au rămas modele unice pentru a străbate timpurile. În frunte a fost cetatea Atena, patria artelor și a muzelor. În centrul creației arhitectonice s-a situat „templul grec”, unde se evidențiază cele trei stiluri: doric, ionic și corintic.

Edificiile cele mai importante s-au ridicat pe Acropole (partea cea mai înaltă a Atenei). Aici se urcă pe monumentalele scări de marmură (Propilee), printr-un portic uriaș cu coloane. Partenonul, templul construit de Ictinos și Calicrat, este supravegheat și împodobit cu statui realizate de marele arhitect și sculptor Fidias în cinstea zeiței Atena Partenos. Un alt templu, plin de măreție, este Erechteionul, închinat zeilor Atena și Poseidon și al cărui portic cu coloane ce reprezintă femei, numite cariatide, este de o uimitoare frumusețe. Cele două temple străjuiesc pe Acropole, mărturie a talentului și ingeniozității spiritului avântat grec.

Renumiți sculptori sunt: Myron, Fidias și Polictet, iar

În secolul al IV-lea î.Hr. Praxiteles. Principala operă a lui Myron este Discobolul; de numele lui Fidias se mai leagă și monumentală statuie Zeus din Olimpia, considerată și ea una dintre cele șapte minuni ale antichității, statuia chryselefantină a Atenei din interiorul Partenonului sau minunatele sale frize. Polictet prin Doriforul (Purtătorul de lance) reprezintă forța fizică și morală a omului. În domeniul picturii, alături de frescele templelor, se impune ceramica pictată.

Vasele grecești erau împodobite cu scene din viața obișnuită, de la jocurile olimpice sau din poemele homerice. Reliefuri și statui continuă să uimească lumea și în epoca modernă. Perfecțiunea atinsă – în multe privințe – de cultura greacă i-a adus aprecierea de „clasică”.

Totuși, această cultură complexă și fără precedent, până la acea dată, nu poate fi înțeleasă complet fără etapa ei ultimă Elenistică. Statele elenistice rezultaseră din moștenirea lui Alexandru cel Mare, care în cadrul vastului imperiu realizase pe plan etnic o între pătrundere între lumea greco-macedoneană și cea orientală, reflectată și în cultură printr-o mare sinteză.

Cultura elenistică introduce genuri noi de poezie care cântă viața de curte, personajele mitologice și istorice sau, ca în creația lui Teocrit (secolul al III-lea î.Hr.), poezia pastorală (bucolică), în care păstorii își exprimă bucuriile și dragostea. Filosofia își descoperă altă menire: căutarea mijlocului prin care omul să poată fi fericit. Epicur (341-270 î.Hr.) creează doctrina care susține necesitatea liniștii sufletești netulburate, „acalmia sufletului”, singura cale spre dobândirea fericirii. Zenon crease curentul stoicismului, susținând că fericirea stă în lipsa de pasiuni. Omul înțelept, nefiind sclavul pasiunilor, știe să trăiască liniștit.

În vechea cultură greacă, la răspândirea cunoștințelor un mare rol l-au avut cărțile. Prima bibliotecă fusese întemeiată în secolul al VII-lea î.Hr. De Pisistrate. Cele mai strălucite centre ale culturii au fost Alexandria, Pergam și Rodos. În aproape toate orașele

exista o bibliotecă. Cea mai înseninată era la Alexandria, orașul celebrului far, altă minune din cele șapte ale lumii antice; aici ființa și o universitate.

Întâlnirea dintre lumea orientală și greacă a favorizat progresul științei: Euclid, în opera sa „Elementele”, elaborează principiile geometriei plane; Arhimede pune bazele mecanicii și hidraulicii și e unul din cei mai mari matematicieni ai antichității. Astronomia progresează prin Aristarh, care a descoperit că pământul se învârteste în jurul soarelui. Arta elenistică dezvăluie noi valori.

În arhitectură, în afară de temple și palate se ridică edificii publice: teatre, săli de gimnastică, băi etc. Edificii monumentale sunt: templul zeiței Artemis din Efes și Mausoleul din Halicarnas, Monumentul funerar al regelui Mausolos, care alături de Colosul din Rodos și Grădinile suspendate ale Semiramidei din Babilon se însumează șirului de minuni ale lumii antice. În sculptură se evidențiază Praxiteles (Afrodita din Cnidos, Hermes cu Dionysos copil), Scopas, care a încercat să redea în sculptură sentimentele omului (Heracles) și Lisip, întemeietorul artei portretului (bustul din bronz și marmură al lui Alexandru Macedon și tânărul sportiv Apoxyomenos).

Grecii au creat o cultură neasemuită. Moștenirea spirituală pe care au lăsat-o ei viitorului a străbătut cu ușurință timpurile și a rodit neconținut. Alături de cea romană și în unire cu aceasta (cultura greco-romană clasică fiind a doua mare sinteză a antichității), va sta la baza înfloririi artistice și literare din perioada de vârf a evului mediu - Renașterea și Umanismul - la rândul ei conducând mai departe cultura omenirii spre epoca modernă. Istoria grecilor este și ea neasemuită. Simbolul ei este fără îndoială acela de „mit al antichității”.

Roma Antică (Măreția)

Întemeierea Romei

Mulți cercetători ai trecutului, referindu-se la orașul de pe Tibru, l-au numit „Cetatea eternă”. În antichitate, pentru a fi subliniată însemnătatea strategică a așezării și

locul ei în istoria vremii - acela de centru al lumii vechi - se încetățenise expresia „toate drumurile duc la Roma”. Cronicarul român Miron Costin scria în cuvinte grăitoare despre originea noastră cea nobilă, din viță latină, că „de la Râm ne tragem”. Iată suficiente motive pentru a dori să cunoaștem istoria acestui măreț imperiu din care a făcut parte între 106-275 și Dacia, leagănul poporului român. Dar pentru a cunoaște istoria Romei antice este necesar a porni de la începuturile acestui oraș de legendă și de istorie, adică de la întemeierea sa.

Într-adevăr, la început a fost legenda, frumoasă și plină de crezământ, găsindu-și tangențe cu însuși adevărul istoric: Eneas, fiu al zeiței Venus, unul din vajnicii apărători ai Cetății lui Priam, reușește, după căderea Troiei, să își salveze de la măcel oștenii și apropiații, pe care îi va conduce, colindând pe mări, spre însoșitul țărm al Italiei, unde se va stabili în Latium. El întemeiază aici orașul Alba-Longa, al cărui rege va fi. Unul din urmașii săi, Numitor, este înlăturat de la tron de fratele său, Amuliu și închis. Noul rege, aflând că fiica lui Numitor, Rhea Sylvia, are doi copii gemeni, Romulus și Remus, de teamă că aceștia ajungând mari vor dori să domnească, a poruncit unui slujitor ca pruncii să îi fie luați mamei și să fie uciși. Înduișat de soarta pruncilor, servitorul nu-i ucide, ci, făcându-le un coșuleț împletit din papură, îl lasă să plutească pe apa Tibrului. Dar apa îi aruncă la poalele dealului Palatin, unde îi va găsi și îi va alăpta o lupoaică.

La scurt timp după aceea, îi va descoperi un păstor, care îi crește împreună cu soția sa. Ajungând mari și aflând cine sunt, ei se îndreaptă spre Alba-Longa, unde îl gonesc pe Amuliu și îi redau domnia bunicului lor, Numitor. Acesta le îngăduie să construiască un oraș pe locul unde fuseseră alăptați de lupoaică. Orașul este construit pe apa Tibrului, într-un loc dominat de șapte coline. Când urma să i se dea orașului un nume, între cei doi frați s-au iscat neînțelegeri. Ca să le curme, au hotărât ca acela care va vedea mai mulți vulturi deodată să fie în drept a da numele cetății. Remus a văzut șase vulturi, iar

Romulus doisprezece. Atunci cetatea s-a numit Roma de la numele său. Dar Remus, plin de invidie, îl provoacă pe fratele său la luptă. În încleștare, Remus va fi răpus, iar Romulus rămâne singurul conducător al Romei. Ilustrând legenda, pe stema orașului Roma e reprezentată o lupoaică alăptând doi gemeni.

Altă legendă spune că, după ce s-a consolidat, Roma a devenit o rivală pentru Alba-Longa, iar atunci când armatele celor două orașe se aflară față în față, generalii lor hotărâră să evite o bătălie sângeroasă, alegând câte trei reprezentanți din fiecare tabără pentru a se înfrunța, iar înfrângerea să fie acceptată. Din tabăra romană s-au ales trei frați numiți Horații, iar de la Alba-Longa, Curiatii. Cei șase încep lupta. Foarte repede, doi dintre Horați au fost omorâți. Dar ultimul, prefăcându-se că fuge, îi făcu pe Curiatii să-l urmărească. El știa că din cauza rănilor pe care le aveau, aceștia vor obosi. Curiatii nu numai că oboseau, dar se distanțau unul de altul. Atunci el se întoarse fulgerător și-i ucise pe rând pe cei trei Curiatii. Romanii îl aclamară pe erou.

Dar aceasta este legendă. Faptele istorice le aflăm însă dacă cercetăm scrierile istoricilor latini și în primul rând cartea lui Titus Livius „Ab urbe condita libri” („Carte de la întemeierea orașului”). Latinii n-au fost cei mai vechi locuitori ai Italiei. Peninsula sub formă de cizmă scăldată de mări albastre – Adriatică, Tireniană, Ionică, Mediterană – era locuită în trecutul îndepărtat, datorită condițiilor favorabile de viață, de o străveche populație. Însă pe la jumătatea mileniului al II-lea î.Hr. au început să vină dinspre nord triburi de păstori indo-europeni, care sunt numite „popoare italice”. Principalele au fost: sabinii, samniții, latinii. Ei au ocupat diferite regiuni ale Italiei, în special din centrul ei. Mai spre nord de Latium (unde s-au așezat latinii) sunt atestați încă din secolul al VIII-lea î.Hr. Etruscii, o populație care a venit, pe mare, din vestul Asiei Mici și care a creat prima civilizație de pe teritoriul peninsulei. În nord, în câmpia Padului, trăiau galii, de neam germanic, iar în sudul Italiei, grecii își fondaseră

numeroase colonii. Latinii și sabinii, fiind în vecinătate și dezvoltându-și așezările lor, s-au unit și în anul 753 î.Hr. Au întemeiat Roma, cetatea celor șapte coline. Se pare că, înainte de întemeiere, cea mai veche așezare a triburilor de păstori latini și sabini a fost pe colina Palatinului. Așa a început viața acestui mare oraș, plină de evenimente însemnate. Mai întâi Roma e ocupată de etrusci, care, având o civilizație mai înaintată, îi vor extinde teritoriul și îl vor înconjura cu ziduri puternice. Ei practică agricultura, meșteșugurile și comerțul. Paralel organizează armata. Din contopirea latinilor (elementul hotărâtor) cu sabinii și etruscii se va forma poporul roman. Roma capătă de la început o importanță deosebită între cetățile din sudul Italiei.

Măreața istorie a romanilor

Cei șapte regi ai Romei

Societate romană avea la bază familia. Șeful ei, pater (tatăl), deținea autoritatea absolută asupra membrilor săi. Mai multe familii formau o gintă. Aceasta cuprindea pe cei care se trăgeau din același strămoș și purtau același nume. Fiecare gintă stăpânea și lucra în comun o bucată de pământ. Treptat, pământul devine proprietatea câtorva familii din gintă, care pun mâna pe putere, formând aristocrația. Numiți și patricieni (de la cuvântul pater), aristocrații își arogă toate drepturile, transformând pe cei nevoiași în sclavi. Sclavii proveneau nu numai din datornici, ci și dintre prizonierii de război. Puțini la număr în acele vremuri de început, erau folosiți pe lângă casă ca membri inferiori ai familiei. Oamenii liberi, plebeii, stabiliți mai târziu în Roma, erau agricultori, meșteșugari și negustori. Deși produceau bunurile necesare traiului, plăteau dări, serveau în armată, n-aveau drept de vot și nici de a ocupa funcții de stat.

Prin tradiție, după întemeietorul Romulus, Roma a fost condusă de șapte regi: Numa Pompilius, Tullius Hostilius, Servius Tullius, Ancus Martius (aceștia fiind latini și sabini) și ultimii trei, etrusci: Tarquinius Priscus, Tarquinius Collatinus, Tarquinius Superbus. Regele

deținea conducerea armatei, era mare preot și judecător. Senatul era format din 300 de membri (șefi ginților patriciene). Acesta administra statul și îl sfătuia pe rege în problemele guvernării. Adunarea poporului, constituită din patricieni, vota legile și îl alegea pe rege prin aclamații, după care suveranul era confirmat de Senat. Adunarea poporului se întrunea în forum (piață). Reiese că regele depindea de patricieni. Așa se explică de ce, nemulțumiți de politica regilor etrusci, patricienii s-au ridicat la luptă și în anul 509 î.Hr. L-au gonit pe ultimul rege etrusc, Tarquinius Superbus (cel Mândru), au pus capăt regalității și, preluând întreaga putere, au instaurat republica.

Prima republică din lume

Republica instaurată la Roma în anul 509 î.Hr. A fost prima din lume. Însuși termenul, de origine latină, respublica, înseamnă forma de organizare menită să se ocupe cu rezolvarea „lucrurilor publice”. Măreața istorie a romanilor Conducerea aparținea patricienilor, asigurată prin doi consuli aleși anual din rândul patricienilor de către Adunarea poporului, care se menținea, ca și Senatul. Consulii erau comandanții armatei, judecători, prezidau ceremoniile religioase, convocau Senatul și Adunarea poporului. Se bucurau de onoruri mari și apăreau îmbrăcați într-o mantie (togă) de culoare roșie, însoțiți de doisprezece lictori, care purtau în mâini mănunchiuri de nuiele, numite fascii, ca simbol al puterii. După expirarea perioadei de consulat, Senatul îi putea trage la răspundere pe consuli pentru faptele lor. În caz de mare primejdie, conducerea republicii era încredințată unui dictator, ales dintre cei doi consuli. Cu timpul se introduc magistraturile (funcții de stat), de care beneficiau tot patricienii: pretorii, chestorii, cenzorii etc.

Plebeii, lipsiți de aceste drepturi politice, s-au ridicat în anul 494 î.Hr. La luptă, retrăgându-se pe Muntele Sacru, la 5 km depărtare de Roma. Era doar începutul, pentru că lupta s-a continuat timp de două sute de ani (până în 287 î.Hr.) și s-a încheiat cu victoria asupra patricienilor: au câpătat mai întâi dreptul să-și aleagă din rândurile lor doi

reprezentanți (tribunii plebei), care, prin cuvântul „veto” (mă opun), puteau opri orice lege sau măsură ce îi nedreptățea; apoi obțin „Legea celor 12 table”, întocmită de o comisie formată din zece bărbați (decemviri), care le apăra interesele; sunt admise căsătoriile dintre patricieni și plebei; unul din consuli putea fi plebeu. Dar de aceste drepturi dispuneau doar plebeii bogați, care, treptat, s-au contopit cu patricienii, formând nobilimea romană.

În timpul Republicii s-a întărit și organizat armata romană. Aceasta a devenit una dintre cele mai puternice din lume. Era organizată astfel: legiunea, cea mai mare unitate militară, cuprindea 300 de călăreți și 4200 luptători pedestri; ea era împărțită în mai multe centurii conduse de centurioni. Mai târziu vor fi și unități mai mici, numite ale și numeri. Soldații romani (dar numai cetățenii romani) efectuau serviciul militar între 17 și 46 de ani, erau bine înarmați și instruiți, apti să suporte privațiunile campaniilor militare, pricepuți în asediul cetăților. Dispuneau în acest sens de mașini de război: catapulte, baliste, berbeci. În armată domnea o disciplină severă. Soldații viteji erau recompensați, cei care săvârșeau greșeli, pedepsiți. Generalii care se evidențiau în luptă erau primiți în triumf la Roma.

Cu asemenea armată, Roma începe războaiele de cucerire a Italiei. E drept, la început, regele etrusc Porsenna a încercat să ocupe Roma, dar n-a izbutit. Istoria păstrează vie întâmplarea lui Mucius, soldatul roman care a trecut la etrusci cu gând să-l omoare pe Porsenna. Fiind noapte, a omorât pe un general al său. Prins și adus înaintea regelui, el a cerut un trepied pe care un foc ardea cu flacăra și, sub privirile uimite ale regelui și ale celorlalte căpetenii, a întins brațul drept asupra flăcării să-i fie ars. „Am pedepsit brațul care a greșit”, i-a răspuns el lui Porsenna, care îl întrebase de ce procedează astfel. De atunci eroul a fost numit Scaevola (stângaciul). Alt viteaz, Horatius Cocles, a apărut singur capul podului de peste Tibru, până când romanii l-au distrus pentru a împiedica înaintarea etruscilor. Romanii au luat apoi ofensiva și,

după un război de zece ani, înving. Principala cetate etruscă, Veii, cade în mâinile romanilor (396 î.Hr.). La această dată se va produce și invazia galilor. Și despre ea ne vorbesc multe legende.

Galii ajunseseră la Roma și se pregăteau să pătrundă în partea cea mai întărită a cetății, Capitoliul. Romanii, care dormeau, sunt treziți de găștele ce se aflau acolo; astfel izbutesc să-i alunge pe gali. De atunci a rămas zicala: „Găștele capitoline au salvat Roma”. În alte lupte, galii au ieșit învingători. Brennus, comandantul galilor, a cerut Romei învinse să pună pe o balanță atât aur cât cântăreau săbiile galilor. Și romanii s-au executat. Aruncând și sabia sa, la protestul căpeteniei romane, Brennus rostește un verdict dur: „Vae victis” (vai de cei învinși). Cu mari sacrificii galii sunt respinși și înfrânți.

Roma își întinde stăpânirea până în nordul Italiei. În sud cucerește întregul Latium, Campania și poartă lupte grele cu samniții, popor de păstori din munții Apenini. Înfrânți de aceștia, într-o luptă, la Caudium, romanii sunt siliți să treacă pe sub bolta formată din furcile dușmanilor învingători, în semn de umilință. De aici expresia: a trece pe sub „furcile caudine”, adică a fi umilit. Romanii se îndârjesc și, în cele din urmă, samniții sunt înfrânți și supuși. Armata romană ajunge în sud, la coloniile grecești și asediază Tarentul, care cheamă în ajutor pe Pyrrhus, regele Epirului. Războiul este greu, însă romanii înving, încheind în felul acesta marea campanie de cucerire a Italiei. În anul 272 î.Hr. Ajung la strâmtoarea Messina, care despărțea Italia de marea insulă Sicilia. Căutând să ocupe Sicilia, romanii s-au lovit de bogatul și puternicul oraș Cartagina din nordul Africii.

Cartaginezii dispuneau de o puternică flotă, stăpâneau o parte din Sicilia, Sardinia, Corsica și sudul Spaniei. Romanii îi numeau pe cartaginezi, puni. Între romani și cartaginezi au izbucnit și s-au desfășurat trei mari războaie, cunoscute în istorie sub numele de războaiele punice (264-146 î.Hr.), pline de dramatice și spectaculoase întâmplări. Momente demne de rememorat

sunt: trecerea Alpilor de către armatele cartagineze conduse de Hannibal, unul dintre cei mai mari comandanți de oști ai antichității și ai tuturor timpurilor; răsunătoarea victorie a cartaginezilor la Cannae (216 î.Hr.); înfrângerea Cartaginei pe propriul teritoriu, la Zama (202 î.Hr.), de către armatele romane conduse de consulul Scipio (numit în cinstea victoriei, Africanul); victoria definitivă a romanilor din anul 146 î.Hr. În urma căreia Cartagina este arsă și suprafața ei este arată cu plugul. Pacificată astfel, Cartagina va deveni provincia romană Africa.

În paralel cu războaiele punice, Roma continua să lupte și pe alte fronturi pentru extinderea sa teritorială. În nordul Italiei, armatele romane înfrâng triburile ligure și celtice în urma unui deceniu de ciocniri violente (196-186 î.Hr.), ajungând cu hotarul până în munții Alpi.

Statele elenistice vor cădea și ele pe rând sub stăpânirea romană. În anii 193-188 î.Hr. Se desfășoară războiul împotriva regatului elenistic Siria, care este încununat de biruință. Roma poartă patru războaie împotriva Macedoniei care este înfrântă și în 148 î.Hr. Transformată în provincie romană. Doi ani mai târziu, Roma își extinde stăpânirea asupra Greciei. În anul 133 î.Hr. Attalos, regele Pergamului, lasă Romei drept moștenire regatul său. Acesta devine provincia romană Asia. Este anul în care, în Hispania, triburile de lusitani și celtiberi se ridică împotriva Romei. Răzvrățiții erau conduși de Viriatus. Sunt totuși o pradă ușoară pentru puterea romană, care, învingând, transformă și părțile de răsărit și sud ale Hispaniei în provincii romane. În felul acesta Roma ajunge stăpâna Mării Mediterane!

Ca urmare a acestui marș victorios, în Italia sunt aduse de pretutindeni imense bogății. Nobilimea acaparează prăzile și își întărește pozițiile. Reprezentanții ei devin și proprietari de mari întinderi de pământ, în Italia și provinciile cucerite. Din rândurile nobilimii se detașează categoria senatorială, în timp ce la clasa nobilimii în ansamblul ei se atașează o nouă categorie, cavalerii. Aceștia erau numiți astfel deoarece făceau serviciul militar

în calitate de călăreți.

Cavalerii s-au îmbogățit de pe urma tranzacțiilor comerciale și a încasării impozitelor. În schimb, războaiele au ruinat mica proprietate țărănească.

Pământurile țăranilor sărăciți sau pieriți în războaie au intrat în posesia marilor proprietari de pământ (latifundiari). Mulți țărani au căzut în rândul sclavilor. Numărul sclavilor proveniți din țăranii liberi sau prizonieri de război a crescut considerabil. Munca sclavilor va sta la baza întregii producții din societate, prestată pe pământuri, în ateliere, mine, pe corăbii, de către sclavii particularilor sau ai statului. Erau și sclavi care serveau în casele celor bogați în calitate de medici, profesori, muzicieni. O categorie specială a sclavilor o constituiau gladiatorii, cei care luptau în arenele circului pentru a distra pe nobili. Viața acestora era în permanentă primejdie. Sclavajul roman capătă forma sa clasică.

În urma cuceririlor, Roma devine așadar puternică. Dar transformările petrecute în societate vor conduce tot mai mult la criza republicii și, în cele din urmă, la căderea ei. Oamenii cu vederi înaintate și-au dat seama de necesitatea unor reforme care să conducă la rezolvarea crizei și la democratizarea vieții publice. O frumoasă pagină au înscris în istoria antichității romane frații Gracchi: Tiberius și Caius. Gracchii erau de viță aleasă. Mama lor, Cornelia, o femeie virtuoasă, era fiica lui Scipio Africanul, cel care îl învinsese pe Hannibal. Familia lor se bucura de un vechi renume și era cinstită în cercurile nobilimii senatoriale, dar și invidiată. Cornelia a dat fiilor ei o educație aleasă și mai ales i-a învățat să-și iubească patria. Se spune că într-o zi Cornelia a primit vizita unei nobile romane. Văzând-o cât este de simplu îmbrăcată, s-a mirat și a întrebat-o: „Tu nu porți nicio podoabă?” La care Cornelia, chemându-i pe cei doi fi ai săi, i-a răspuns: „Iată, acestea sunt podoabele mele!”.

Ajuns tribun al poporului în anul 133 î.Hr. Cornelius Gracchus a luptat din răspuțeri ca proiectul de lege agrară să fie votat în senat.

„Până și fiarele sălbatice își au viziunile lor - spunea el - numai aceia care mor pentru Italia sunt fără adăpost și siliți să rățăcească împreună cu femeile și copiii lor. Comandanții îi înșală pe soldați când îi îndeamnă să moară pentru mormintele strămoșilor. Ei sunt numiți stăpânii lumii, dar, în realitate, ei nu au niciun petec de pământ”.

La vremea aceea, principalele aspecte ale crizei republicii, a armatei și cea agrară, decurgeau din procesul ruinării țăranimii. Legea agrară a lui Tiberius prevedea ca pământul ocupat ilegal de cei bogați să reintre în posesia statului, urmând ca acesta să-l împartă țăranilor în loturi de pământ. Deznodământul a fost însă tragic. Senatorii au atacat reforma și s-au opus aplicării ei. În lupta sângeroasă ce s-a declanșat, Tiberius și mulți dintre partizanii săi au fost uciși.

Caius Gracchus devine și el tribun al poporului în anul 123 î.Hr. El este inițiatorul mai multor reforme. Pentru orășeni erau puse în vânzare prin lege (lex frumentaria) grâne la preț redus. Printr-o altă lege (lex judiciaria), cavalerilor li se dădea drept de a judeca alături de senatori. Se hotăra ca aliații din Italia ai Romei să capete drept de cetățenie. Urmărind să continue activitatea fratelui său pe linia reformei agrare, Caius s-a gândit ca pe locul vechii Cartagine să înființeze o colonie pentru 6000 de familii. Și de data aceasta nobilimea senatorială s-a opus reformelor. În lupta care s-a deschis, Caius este rănit și, pentru a nu cădea în mâinile dușmanilor săi, poruncește unui partizan al său să-l ucidă.

Deși reformele fraților Gracchi contribuiau la refacerea parțială a gospodăriilor țărănești și aduceau un oarecare echilibru social, ele au eșuat. În societatea romană criza a continuat să se accentueze. Două mari procese istorice o vor aduce în pragul pieirii: răscoalele sclavilor și războaiele civile din secolul I î.Hr.

Cea mai puternică răscoală a fost cea condusă de Spartacus (74-73 î.Hr.). Urmărind să-i scoată pe sclavi din Italia pentru a-i elibera, acest gladiator trac va pune în cumpănă puterea conducătorilor Republicii romane.

Răscoala e înăbușită de armatele romane conduse de generalul Crassus. Spartacus însuși moare în luptă pentru cauza libertății.

În vremea războaielor civile, s-au evidențiat bărbați politici însetați de putere, care și-au disputat locul de dictator. Are loc accentuarea luptei politice între două grupări: cea democratică (populară) și cea aristocratică, a latifundiarilor (optimații). În anul 108 î.Hr. Partidul popular își întărește pozițiile alegându-l consul pe Marius. Alegerea lui avea loc în perioada în care erau în plină desfășurare expedițiile pe care statul roman le-a purtat împotriva lui Jugurtha, pretendent la tronul Numidiei. Expedițiile au durat mai mulți ani (113-105 î.Hr.). Jugurtha era foarte puternic. Învinsese și amenința Roma. Conducerea luptei împotriva lui Jugurtha a fost încredințată lui Marius, care va fi în final încoronat de biruință.

Marius va stăvili apoi năvala cimbrilor și a teutonilor. Este drept, după aceste victorii el a devenit foarte popular și a fost ales de șase ori consul, fapt neîntâlnit până atunci. Dar ceea ce îl va face celebru în istorie a fost nu atât victoriile obținute, ci mai cu seamă reforma sa militară prin care a căutat să rezolve criza armatei, așa cum încercaseră frații Gracchi în domeniul crizei agrare.

Potrivit reformei militare a lui Marius, serviciul militar nu se mai făcea pe baza situației materiale, întrucât cheltuielile de întreținere a armatei erau suportate de stat. Soldații romani prestau serviciul militar pentru care primeau soldă. După lăsarea la vatră ei deveneau veterani și primeau pământ pentru a-l lucra. Serviciul militar devine astfel o ocupație ca oricare alta. De ea beneficiază în primul rând cetățenii săraci. Ei au mai mare încredere în comandantul care îi conduce la victorie, pe care îl urmează în luptă fără șovăire și mai puți sau deloc în Senat. În felul acesta statul roman se îndrepta cu pași repezi spre dictatura militară. Totodată s-au creat premise pentru primul război civil.

În viața politică se ridică reprezentantul optimaților, Sylla, fost locotenent al lui Marius. Senatul anulase

aliaților Romei din Italia cetățenia romană. Nemulțumirea acestora conduce la răscoală. În anul 88 î.Hr. Sylla, excepțional comandant militar, înfrânge cu ușurință răscoala aliaților și, ceea ce îi aduce o și mai mare faimă, obține o fulgerătoare biruință asupra armatelor lui Mithridate, regele Pontului, întorcându-se victorios la Roma, Sylla instaurează dictatura militară. Războiul civil cu Marius este dezlănțuit și Sylla triumfă.

Partizanii lui Marius sunt înlăturați și nimiciți. Senatul i se întărește autoritatea, dar ca organ subordonat puterii lui Sylla. Se anulează vechea constituție și se introduce o nouă constituție care limitează atribuțiile tribunilor plebei și ale Adunării poporului, cavalerii sunt lipsiți de dreptul de jurisdicție pe care îl avuseseră, plebea nu mai primește grâu în mod gratuit. Situația aceasta nu dură însă mult. În anul 79 î.Hr. Sylla se retrage pe neașteptate din viața politică și în anul 78 î.Hr. Moare.

Războaiele civile vor continua. Nici setea de putere a comandanților militari nu se stinsese și nici ambițiile lor nemăsurate. În anul 60 î.Hr. Se încheie o alianță a trei bărbați politici, Crassus, Pompei și Caesar, cunoscută sub numele de primul triumvirat.

Nobilimea senatorială a sprijinit acest act și ideea de instaurare a unei noi dictaturi militare. Imaginea răscoalei lui Spartacus era încă vie în mintea senatorilor. Crassus moare, iar între Pompei și Caesar se desfășoară al doilea război civil. În lupta decisivă de la Pharasalus (48 î.Hr.) Pompei este înfrânt și fuge în Egipt, unde este asasinat. Caesar instaurează dictatura sa militară. El efectuează câteva reforme importante: împarte pământ veteranilor în câteva rânduri; reglementează sistemul datoriilor, fără însă a le desființa, deoarece aceasta ar fi nemulțumit pe cavaleri; reduce chiriile pentru locuințe; s-a manifestat prin spirit gospodăresc, hotărând construirea de drumuri și drenarea mlaștinilor; a fost reformat calendarul. Tot pe linia măsurilor întreprinse se înscrie și grija clarvăzătoare pentru soarta locuitorilor din provinciile cucerite: este reglementată perceperea impozitelor și acordarea

cetățeniei romane provincialilor. Acest fapt ajuta la procesul de romanizare, care era în plină desfășurare în provincii.

Politica lui Caesar nu putea să mulțumească pe toți. Nobilimea senatorială cu precădere vedea în dictatura lui Caesar, conducător cu mare personalitate, pierderea până la anihilare a autorității ei. Mai întâi a avut loc o conjurație condusă de Catilina, care a fost descoperită la timp de Caesar. Cicero, personalitate politică deosebită și ilustru filosof roman, va rosti în Senat discursuri împotriva lui Catilina, cunoscute sub numele de „Catilinare”. Dar în anul 44 î.Hr. Caesar a fost asasinat în Senat de către o conspirație condusă de fiul său adoptiv, Brutus și de către un alt republican, Cassius. Conspiratorii au urmărit prin aceasta să salveze republica de la pieire. Era însă numai o iluzie!

În anul 43 î.Hr. S-a format al doilea triumvirat între Lepidus, comandantul cavaleriei lui Caesar, Antonius, general al lui Caesar și Octavian, un tânăr ambițios aflat doar la vârsta de 19 ani, care era nepotul lui Caesar. Triumviratul își propunea să lupte împotriva senatorilor și, în primul rând, împotriva celor care îl ucisese pe Caesar. Lupta dintre armatele triumvirilor și ale republicanilor a avut loc la Philippi, în Macedonia, în anul 42 î.Hr. Și s-a încheiat prin victoria triumvirilor.

Curând, între triumviri se ivesc neînțelegeri. Lepidus este înlăturat. Antonius și Octavianus se vor confrunța într-un ultim război civil. Acesta se încheie cu victoria lui Octavianus de la Actium (31 î.Hr.) și moartea lui Antonius, care se retrăsese în Egipt, la regina Cleopatra. Octavianus va instaura la Roma Principatul. Republica se prăbușește.

Acvila imperială

Principatul a fost o formă de trecere de la republică la imperiu. Octavianus, în calitate de principe (primul om în stat), concentra în mâini întreaga putere. El instaurează la scurt timp imperiul, devenind primul împărat al romanilor, sub numele de Octavianus Augustus (cel Slăvit).

Întărindu-și puterea, Augustus a întărit totodată

autoritatea Senatului, pentru a avea un organ permanent pe care să se sprijine. A căutat să creeze însă impresia că menține instituțiile republicii pentru a asigura liniștea internă. Plebea orașelor a fost atrasă prin distribuirea gratuită a cerealelor și prin jocuri de circ (panem et circenses). Împăratul a oprit decăderea societății romane luând măsuri de protejare a căsătoriei și familiei, a interzis divorțul, a pedepsit luxul și necinstea.

Epoca lui fiind marcată de înflorirea culturii și artei este pe drept socotită, ca și cea a lui Pericle, „un secol de aur”.

Imperiul a continuat cuceririle, adăugând Pannonia (Ungaria) și Moesia (Serbia și nordul Bulgariei). Provinciile erau unități administrative ale imperiului: cele nou cucerite erau conduse direct de împărat printr-un trimis al său, guvernator (imperial).

În timpul domniei împăratului Octavianus Augustus, în Iudeea, unde domnea Irod cel Mare, rege clientelar statului roman, s-a născut Iisus Hristos. Acel an va fi socotit în cronologie începutul erei noastre (d. Hr.), în timp ce anii de dinainte de anul 1 se plasează înaintea erei noastre (î. Hr.).

Noua religie - creștinismul - care s-a răspândit la Roma, venind din Orient, mai ales prin adepții ei din rândul sclavilor și săracilor, predica egalitatea între oameni, puritatea sufletească pentru a dobândi adevărata fericire în împărăția cerurilor, după moarte. Primii creștini au fost urmăriți, persecutați, supuși la torturi și uciși fără milă.

Dintre urmașii lui Augustus, cei mai însemnați împărați au fost: Traian (98-117 d. Hr.), în timpul căruia Imperiul roman atinge apogeul întinderii sale prin cuceriri în Orient și supunerea Daciei, care este transformată în anul 106 d. Hr. În provincie romană; Septimiu Sever (193-211 d. Hr.), care imprimă imperiului caracterul unei monarhii militare.

Din secolul al III-lea d. Hr. Imperiul intră în criză. Răscoalele sclavilor se înmulțesc. La granițele imperiului

amenință popoare venite din nordul Europei și apoi din Asia. Împăratul Dioclețian (284-305 d. Hr.) încearcă să împiedice decăderea imperiului, împărțindu-l în patru părți, conducerea având-o patru demnitari (tetrarhie), sistem care n-a dat bune rezultate. Constantin cel Mare (306-337 d. Hr.) reface unitatea imperiului și, în anul 313 d. Hr. Dă Edictul din Milan, prin care creștinismul devine religia oficială în Imperiul roman. Teodosiu cel Mare (379-395 d. Hr.), nemaiputând menține unitatea imperiului, l-a împărțit, în anul 395, între fiii săi: Honorius a primit partea de apus, cu capitala la Ravenna, Arcadius partea de răsărit, cu capitala la Constantinopol (Bizanț).

În anul 476, „Cetatea eternă”, Roma, cade sub loviturile herulilor (popor germanic), conduși de Odoacru. Ultimul împărat, numit ca și întemeietorul Romei, Romulus (Augustulus) este detronat. Data căderii Romei marchează sfârșitul antichității, deși Imperiul roman de răsărit (Bizantin) mai dăinuie o mie de ani.

Cultura clasică romană

O afirmare atât de glorioasă, cum au realizat romanii în istorie, este însoțită și de o mare cultură. Roma a izbutit să cucerească o lume nu numai prin forța armelor, ci și prin puterea spiritualității ei, prin procesul de romanizare impus altor popoare, care și-au însușit limba și civilizația superioare venite de pe malurile Tibrului. Cultura romană a realizat a doua mare sinteză după cea elenistică, continuând-o pe aceasta și contopind-o cu propriile realizări în ceea ce se numește cultura greco-romană. Romanii au preluat de la greci scrierea, alfabetul, dar au introdus în circuitul scrierii popoarelor caracterele latine. Deși i-au cucerit pe greci, romanii au înțeles bogăția culturii acestora și n-au distrus nimic, ci au asimilat. În școlile grecești de la Roma, „pedagogii” erau sclavi greci cu știință aleasă de carte. La Roma, în timpul lui Augustus, s-au înființat mai multe biblioteci, care s-au înmulțit sub împărații Vespasian și Traian.

Literatura

Literatura a fost la început influențată de cea greacă,

dar în timpul lui Octavian Augustus au apărut și au creat cei mai de seamă poeți ai literaturii latine originale și clasice.

Virgiliu cântă în poezii farmecul vieții de țară, pastorală, muncile agricole etc. În epopeea Eneida, în care povestește faptele eroului troian, Eneas, se manifestă puternic dragostea pentru Roma și gloria ei. Eneida, prin factura sa, se ridică la valoarea poemelor homerice. Horațiu scrie Ode, Epode, Satire și Scrisori. Ovidiu, exilat de Augustus la Tomis (Constanța), scrie Tristele și Ponticele, unde ne dă știri despre viața strămoșilor noștri geți. Se remarcă Juvenal, marele poet al satirei romane, epigramistul Marțial și fabulistul Phaedrus. Genul dramatic nu lipsește. Cei mai însemnați dramaturgi romani au fost Plautus și Terentius. În comediile sale, folosind ca inspirație piese grecești, Plautus satirizează moravurile societății, iar Terentius se face exponentul spiritului roman cult și distins.

Religia

Religia nu constituie pentru romani un izvor atât de fecund de inspirație, ca la greci, deși aveau tot o religie politeistă, copiată după aceștia: la romani, Zeus devine Jupiter, Hera devine Junona, Poseidon devine Neptun, Ares devine Marte, Afrodita devine Venus, Pallas Atena devine Minerva, Dionysos devine Bachus etc. În plus romanii aveau și zei protectori ai orașului Roma: Janus (zeul soarelui), Saturn (zeul semănăturilor), Vesta (zeița focului sacru de pe altarul cetății, foc ce era vegheat de fecioarele vestale). Ei credeau și în zeii protectori ai căminului și familiei: Iarii și penaii. Numeroase temple au fost ridicate în cinstea zeilor. Preoții proveniți din rândul patricienilor aveau un rol mai însemnat decât la greci, însă nu atât cât la popoarele Orientului antic.

Știința

În domeniul științelor, istoria joacă un rol de seamă. Titus Livius prezintă în istoria sa evenimentele de la întemeierea Romei până la domnia lui Augustus, într-un stil curgător, cu multă căldură și sentiment patriotic.

Plinius cel Bătrân s-a evidențiat în domeniul științelor naturii. El a sintetizat cunoștințele despre natură acumulate până la vremea sa. Geograful Ptolomeu a studiat și a elaborat reguli privind felul cum trebuie întocmite hărțile geografice.

Arta

Arta romană a fost monumentală. Până la Augustus erau puține construcții care să poată înfrumuseța Roma. E drept că în secolul I î.Hr. Se ridicaseră câteva teatre frumoase, dintre care se evidenția în chip deosebit Teatrul lui Pompei.

Augustus a impulsionat activitatea arhitecților și sculptorilor, astfel încât în ultimii ani ai domniei să poată spune pe drept: „Am găsit un oraș de cărămidă și las unul de marmură”. Caracteristice pentru arhitectura romană au fost templele, termele (băile publice), apeductele, arcurile de triumf și columnele.

Din ordinul lui Augustus s-au ridicat pe Câmpul lui Marte: Altarul Păcii (Ara pacis), un uriaș mausoleu, Teatrul lui Marcellus și Panteonul (templul zeilor protectori ai imperiului). Sub urmașii lui Augustus, Roma s-a îmbogățit cu noi monumente.

În timpul lui Vespasian (69-79), la Roma a început construirea unui amfiteatru uriaș, Colosseum, unde aveau loc luptele gladiatorilor.

De numele împăratului Traian și al arhitectului Apollodor din Damasc este legat noul forum de la Roma, în mijlocul căruia s-a înălțat Columna lui Traian, în cinstea victoriei asupra dacilor. În provinciile imperiului s-au ridicat monumente apreciabile: vestitul apeduct de pe râul Gard din Gallia (Franța de azi), monumentul de la Adamclisi din Dobrogea, operă a aceluiași Apollodor din Damasc. Nu lipsesc din decorul general, sculptura, pictura și, un gen nou, mozaicul.

Cele mai reușite portrete în marmură sunt statuile și busturile împăraților romani, dar și ale unor persoane de rang însemnat sau obscure. Fresca și mozaicul au îmbogățit arta decorativă și au împodobit construcțiile

romane.

Cultura romană este atât de vastă în formele ei de manifestare și atât de bogată în conținut, încât aproape nu există popor al lumii care să nu fi beneficiat cel puțin indirect de bunurile sale.

Pentru noi, românii, popor latin la Dunăre și Carpați, moștenirea romană a fost directă și atotcuprinzătoare. Noi suntem, ca și italienii, spaniolii, francezii, portughezii, popor neolatin, din marea familie romană. Și singurii dintre aceștia care purtăm numele strămoșilor noștri romani. Dar, în general vorbind, moștenirea romană, atât în domeniul istoriei, cât și al culturii, aduce antichitatea la apogeul clasic de manifestare. O aduce în așa fel încât îi dăruiește retrospectiva unei ascensiuni uriașe și simbolul măreției sale!

Daco-geții și primii strămoși daco-romani

Originile poporului român se pierd în negura vremurilor. Documente istorice ne îndreptățesc să afirmăm că „suntem aici dintotdeauna”. Urmele de veche locuire pe care arheologii le-au descoperit pe teritoriul de la nordul bătrânului fluviu Istru pot fi urmărite din timpurile preistorice (aproximativ de acum un milion de ani) într-un proces continuu, în toate etapele dezvoltării vechii societăți omenești (paleolitic, neolitic, bronz, fier).

În perioada de trecere spre epoca bronzului (cea. 2000-1800 î.Hr.) se semnalează pătrunderea în Europa a unei populații noi, venite dinspre stepele din nordul Mării Negre. Aceste populații, care aveau un caracter păstoresc și sunt socotite de specialiști ca fiind „indo-europeni”, s-au așezat treptat în Europa. Fiind mai numeroși ca băștinașii, i-au asimilat pe aceștia, le-au impus cultura lor materială și spirituală. Acesta a fost în fapt procesul de indoeuropenizare. De la această dată, izvoarele literare consemnează în Europa de sud-est trei mari neamuri: grecii, illirii și tracii, în vreme ce, în vestul Europei se diferențiază neamurile galilor (celții) și germanilor. Pentru istoria poporului român ne interesează TRACII, deoarece ei sunt de fapt primii strămoși ai românilor. Despre ei ne

informează „părintele istoriei”, grecul Herodot, în cartea sa „Istoriei”, cu prilejul descrierii expediției pe care Darius, regele perșilor, o face în anul 514 î.Hr. Împotriva sciților din nordul Mării Negre. Herodot arată că tracii erau aproape tot atât de numeroși ca și triburile inzilor (indienilor) și că, după așezarea lor în Europa, au ocupat un teritoriu întins din nordul Marelui Fluviu (desigur Dunărea, numită de Herodot în grecește Istros) și până la Marea Egee. Tracii sud-dunăreni erau împărțiți în numeroase triburi (ca moesi, bessi, odrizi, crobizi), care însă se războiau între ele, ceea ce le făcea să fie o pradă ușoară pentru dușmani. În schimb, tracii nord-dunăreni (pe care grecii îi numeau geți, iar romanii daci) s-au apărat în fața atacurilor lui Darius, fapt care îl determină pe Herodot să menționeze că erau „cei mai viteji și mai dreپți dintre tracii”.

Dacă tracii sunt creatorii civilizației bronzului pe teritoriul patriei noastre, în perioada când geto-dacii sunt pomeniți de Herodot, epoca fierului (secolele VIII-I î.Hr.), se produsese diferențierea daco-geților de masa tracilor. Deci daco-geții sunt creatorii civilizației fierului pe teritoriul patriei noastre. În această perioadă, ca urmare a folosirii uneltelor de fier, are loc destrămarea relațiilor gentilice, stratificarea socială și apariția pe această bază a aristocrației tribale și a formelor de organizare statală. Acest proces istoric conduce la unirea triburilor în uniuni de triburi, care au ca formă de conducere democrația militară, întâlnită și la alte popoare antice în perioada de trecere la sclavagism.

În secolul al III-lea î.Hr. Exista la nord de Dunăre o puternică uniune de triburi sub conducerea regelui (un fel de bazileu grec) Dromihete. Acesta izbutește cu forțele armate de care dispunea să învingă și să oprească înaintarea trupelor macedonene conduse de Lisimah, un urmaș al lui Alexandru cel Mare. Adevărata formațiune statală se întemeiază însă în secolul I î.Hr. Sub regele Burebista (8244 î.Hr.), numit într-o inscripție greacă „cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia”. Burebista

pune bazele unui stat centralizat și independent, prin alăturarea de bună voie a căpeteniilor dace la această uniune sau, uneori, prin luptă. Hotarele statului, având ca centru Munții Orăștie, erau întinse: de la Dunărea mijlocie și Marus (Moravia, în Slovacia), până la Olbia și Marea Neagră, din Carpații nordici, până la Balcani. Era un adevărat imperiu, încât Caesar proiectează o expediție împotriva lui. În vederea confruntării cu statul roman, Burebista trimite pe greul Acomion din Dionisopolis să-l întâlnească pe Pompei, rivalul lui Caesar, pentru a încheia o alianță, însă confruntarea nu mai are loc, Caesar fiind asasinat (44 î.Hr.). În același an, Burebista va fi victima unei conjurații a căpeteniilor militare dace, nemulțumite de știrbirea puterii pe care o avuseseră în vechile lor formațiuni statale. După moartea marelui rege, statul se menține numai în Munții Orăștie, dar va fi refăcut de regele Decebal (87-106 î.Hr.), figură de erou legendar al neamului nostru, care conduce oastea dacilor în luptele de apărare a teritoriului străbun. În urma confruntărilor decisive din 101-102 și 105-106, când armata romană era condusă de unul dintre cei mai viteji împărați, Ulpius Nerva Traian, dacii sunt înfrânți, iar cea mai mare parte a Daciei este transformată în provincie romană. Din contopirea băștinașilor daci cu colonizatorii romani, prin procesul de romanizare se naște poporul român de origine latină și vorbind o limbă romanică.

Aceasta este, pe scurt, istoria primilor noștri strămoși. Moștenirea pe care ne-au lăsat-o este deosebit de prețioasă. Dacii ne apar de la început ca fiind un popor unitar, socotiți astfel de istoricul Strabo pentru că vorbeau aceeași limbă. Limba geto-dacilor era un dialect al limbii traco-dace. Vechea lor scriere, până la adoptarea alfabetului elen și apoi latin, a fost asemănătoare scrierii din Mesopotamia. Cele mai remarcabile vestigii de scriere sunt inscripția greacă de pe pereții unui chiup de la Ocnița și o inscripție în limba dacică (dar cu litere latine) de pe un vas de cult descoperit la Sarmizegetusa: DECEBALUS PER SCORILLO (Decebal, fiul lui Scorilo).

Cultura materială și spirituală a dacilor a fost influențată (fără a-și pierde niciodată originalitatea) de neamurile vecine care s-au așezat în imediata apropiere, sau în spațiul carpato-danubiano-pontic, ca de exemplu sciții și celții (de la care deprind mai bine meșteșugul prelucrării fierului) și mai ales de coloniile grecești de la Marea Neagră, Callatis, Tomis, Histria, cu care întrețineau strânse legături și făceau un comerț activ.

Dacii aveau tradiții și obiceiuri comune, care izvorau din originea comună și limba pe care o vorbeau. Aveau un port propriu, caracteristic, așa cum se poate observa pe unele reliefuri și statuete sau în reprezentările de pe Columna lui Traian și metopele monumentului de la Adamclisi. Cetățile geto-dace erau impresionante prin masivitate, rezistența la atacuri, concepție arhitectonică. Exemplul cel mai bun îl constituie cetățile fortificate din Munții Orăștie ca: Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului), Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Bănița. În așezări sau în sanctuare (necropole) s-au găsit unelte, arme sau podoabe ce ne ajută să reconstituim bogăția de viață, de cultură și civilizație, mijloacele de luptă în apărarea teritoriului. Ocupațiile lor erau agricultura, creșterea vitelor, meșteșugurile (casnice și de prelucrare a metalelor), mineritul, comerțul etc. Dacii aveau cunoștințe în domeniul diferitelor științe: botanică, medicină, astronomie. Remarcabil este cadranul solar din complexul de sanctuare descoperite la Sarmizegetusa.

În domeniul artei, descoperirile sunt numeroase, adesea fiind depozitate cu tezaure de aur și argint, iar ceramica pictată este uimitoare prin frumusețea, simbolistica și marea sa expresivitate artistică. Se poate astfel afirma cu îndreptățire că civilizația și cultura dacilor nu este cu nimic mai prejos decât a celorlalte popoare ale antichității.

Religia dacilor era politeistă. Divinizau pe Zamolxis (ca zeu suprem), divinitate subpământeană a vegetației și fertilității, Gebeleizis (un zeu ceresc al luminii), un zeu al războiului asemănător lui Marte și pe zeița Bendis (a lunii

și pădurilor). În procesul de romanizare vor lua creștinismul direct de la romani.

Românii au moștenit de la daci și romani virtuțile celor doi strămoși: vitejie, demnitate, dragoste de libertate și de frumos.

Sfârșit